

POLSKIE ZAMKI I PAŁACE

Wszystko, co ciekawe
w Ilustracjach Samoprzylepnych,
do kolekcjonowania
w specjalnie
opracowanych zeszytach.

* DRUGA WOJNA ŚWIATOWA /w trzech zeszytach/
* STYLE W ARCHITEKTURZE
* MOTYLE W POLSKIM KRAJOBRAZIE
* HISTORIA STATKÓW I OKRĘTÓW
* GRZYBY POLSKICH LASÓW
* HISTORIA SAMOLOTU
* POLSKIE ZAMKI I PAŁACE

INNE W PRZYGOTOWANIU

KAW KRAJOWA AGENCJA WYDAWNICZA

ALBUM DLA KOLEKCJONERÓW

Autor tekstu, opacowania graficznego
i ilustracji samoprzylepnych:
ROMAN SZAŁAS

Mapa:
EDWARD MIEDZIŃSKI

Redaktor merytoryczny:
HELENA URŁAUB

Redaktor techniczny:
LUDWIK SUSKI

Skład: RSW »Prasa–Książka–Ruch«
Zakłady Wklęsłodrukowe Warszawa, ul. Okopowa
Druk i oprawa: »Dečje Novine«
Jugosławia
ISBN 83-03-00404-2

Dzieła architektury stanowią trwały dorobek kultury narodu.

Od najazdów szczepów z północy, zagonów tatarskich, zmagań z Zakonem Krzyżackim, poprzez walki czasów szwedzkiego potopu, aż do pierwszej i drugiej wojny światowej zamki i pałace ulegały zniszczeniu. Drewniane budowle wczesnośredniowieczne strawił ogień. Powstałe na ich miejscu kamienne pałace książęce i magnackie („palatia") w Lednicy, Gnieźnie, Gieczu czy Płocku zachowały jedynie zarysy fundamentów.

Architektura świecka okresu gotyku – z cegły lub kamienia – spełniała funkcje obronne. Były to warownie, najczęściej wznoszone na trudnym do zdobycia terenie wyznaczającym ich rozplanowanie. Mniejsze rezydencje rycerskie ograniczone były niekiedy do jednej mieszkalnej wieży. Zamki królewskie, biskupie lub siedziby magnackie ulegały z czasem przeróbkom lub rozbudowom zgodnie z wymaganiami późniejszych epok. W wielu wypadkach na kanwie obronnego gotyckiego zamku powstawała barokowa lub manierystyczna rezydencja zachowująca we fragmentach fundamentów i piwnic pozostałości dawnej budowli.

W końcu XVI wieku rezydencje przybrały formę pałaców z zachowaniem elementów architektury obronnej, zgodnie z panującą modą zwaną „palazzo in fortezza" (pałac w fortecy). Z udoskonaleniem środków walki i sztuki oblężniczej nieużyteczne akcenty obronne ustąpiły miejsca modnym we Włoszech i Francji rozbudowanym założeniom parkowym. Ogrodnicy tworzyli przenikający z francuską modą typ parku, o którym Krasicki wyraził się celnie: „kunszt, zabierając miejsce przyrodzenia przyćmił – i jeśli niezupełnie starł – skaził jego wdzięki".

Parki w Białymstoku, Wilanowie, Sieniawie czy Krystynopolu stanowiły nieodłączne otoczenie osiemnastowiecznego pałacu barokowego. Ze szpalerów strzyżonych drzew otwierają się dalekie perspektywy na „ogrodowe" fasady pałaców, a siatkę alejek zdobią alegoryczne figury i fontanny. Z czasem, w okresie klasycyzmu i romantyzmu (koniec XVIII i poł. XIX w.) wzrosło zainteresowanie architekturą antyku i sztuką Wschodu. Parki przekształciły się w malowniczo zakomponowane zespoły drzew i krzewów. Rosły swobodnie wśród budynków imitujących antyczne świątynie lub egzotyczne chińskie pawilony, pomieszane ze sobą według kapryśnych gustów pań, jak w ogrodach „Arkadii" i Puław. Towarzyszyły im imitacje starożytnych sarkofagów, sztuczne ruiny i groty – „świątynie dumania".

W końcu XIX i w XX wieku otoczenie pałaców i dworów stało się naturalnym zespołem zieleni, a starodrzew osiągnął rangę chronionego zabytku. Architektura obronna nadążać musiała za coraz nowocześniejszą sztuką wojenną, chroniąc większe miasta. Już nie samotnie stojący zamek z wieżą i bastionami, lecz wkopany w ziemię system połączonych fortów stanowił skuteczną obronę. Forty Krakowa i Przemyśla budowane przez włoskiego

inżyniera w służbie austriackiej były najnowocześniejszymi konstrukcjami w Europie.

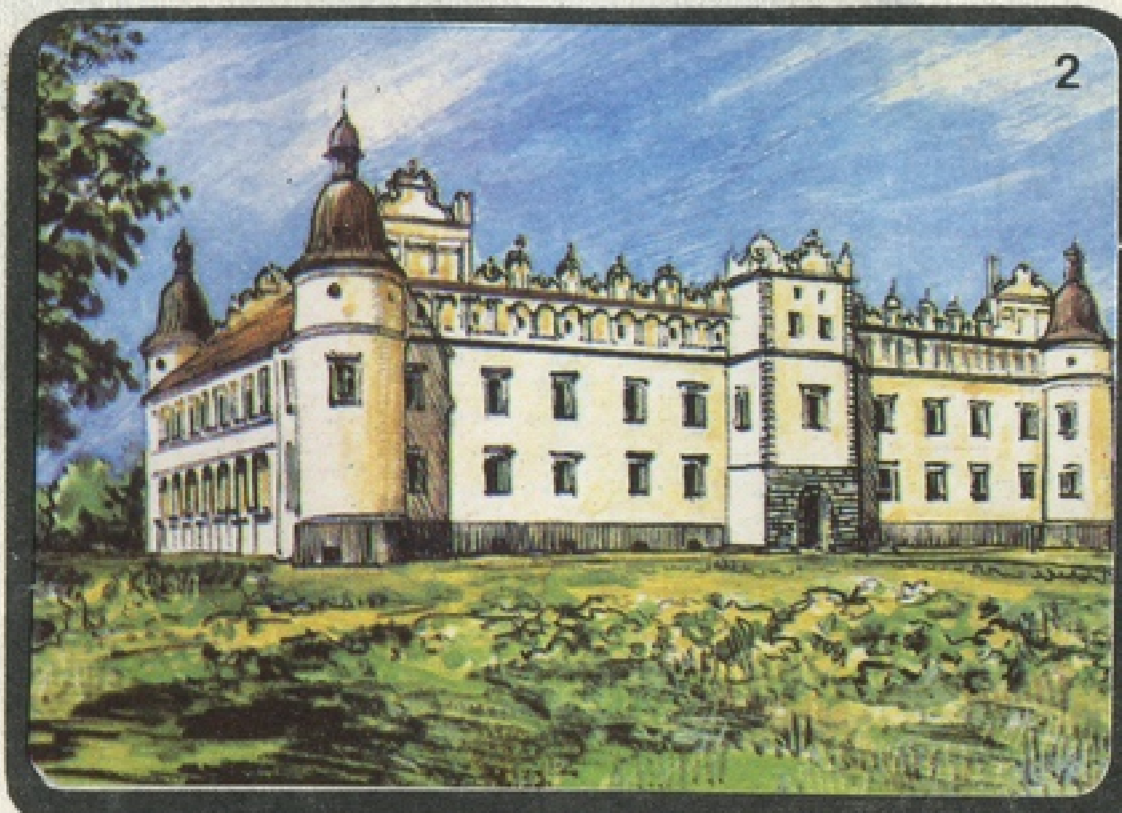
Czasy wojen szwedzkich doprowadziły do ruiny większość zamków zachowanych do XVII wieku. Niszczone systematycznie, by nie mogły stać się gniazdami polskiego oporu, dziś stanowią szereg malowniczych ruin, szczególnie na terenach Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Nieco lepiej zachowały się zamki krzyżackie na północy, które po pracach konserwatorskich są dziś w dobrym stanie, służąc jako ośrodki kulturalne i lokalne muzea.

Trudne niekiedy do ustalenia daty powstania zamków i pałaców, skłaniają nas do zastosowania porządku alfabetycznego w ilustracjach, obok których umieszczamy lokalizację i charakterystykę. Pomijamy pałace wielkomiejskie znane z wielu przewodników.

ANTONIN (woj. kaliskie) Neoromantyczny, drewniany pałacyk myśliwski projektu najwybitniejszego architekta początku XIX w. Fryderyka von Schinkla. Wybudowany dla księcia Antoniego Radziwiłła w latach 1822–24 na planie centralnym. Odbiega prostotą i logiką konstrukcji od współczesnych rozwiązań architektonicznych. W roku 1826 gościł tu Fryderyk Chopin.

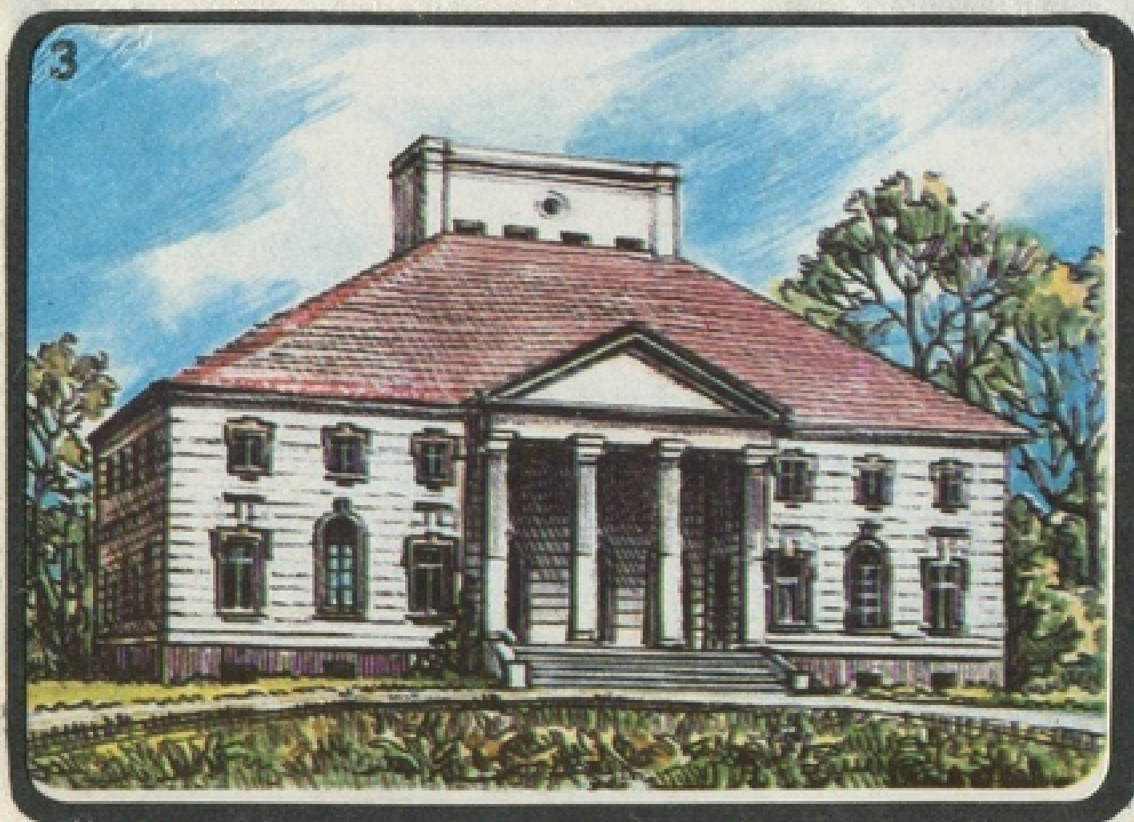

1

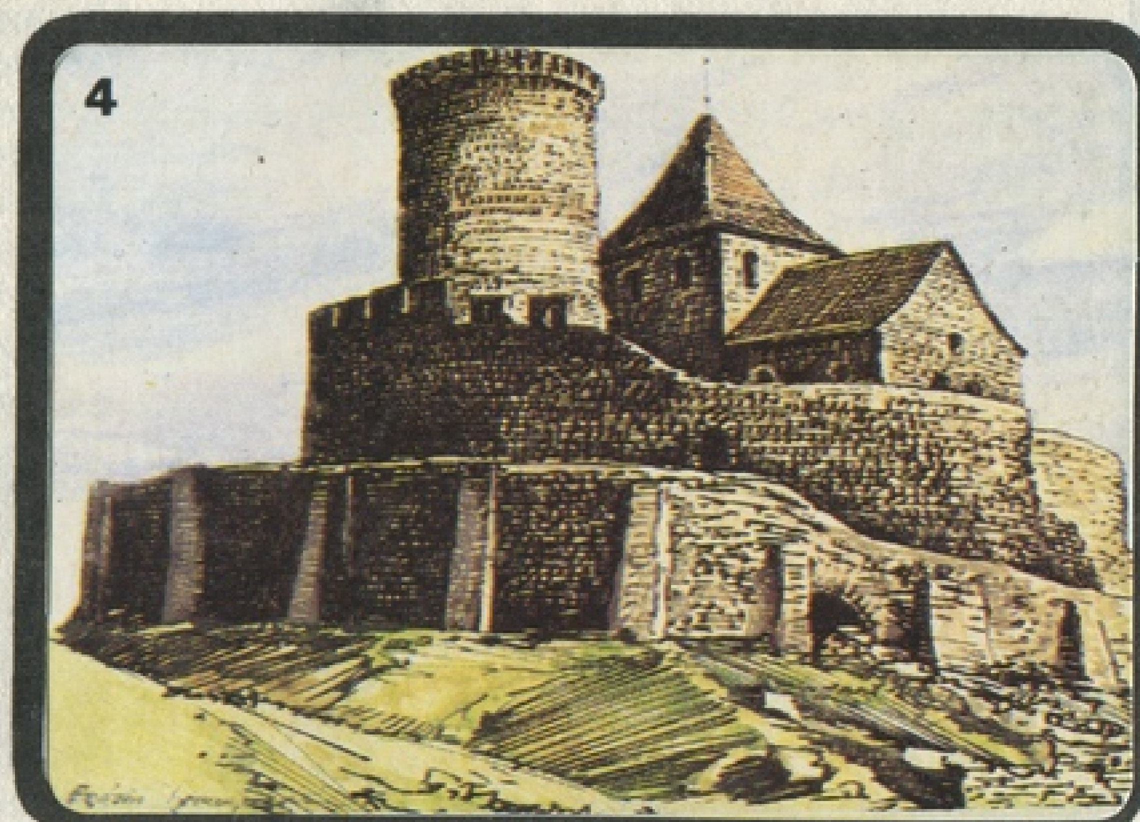
BARANÓW (woj. tarnobrzeskie) Późnorenesansowy zamek proj. Santiego Gucci z końca XVI w. z pięknym krużgankiem w dziedzińcu i starannie opracowanymi detalami. Paradne schody zewnętrzne z loggią powstały w ostatnim etapie budowy. Odrestaurowany po zniszczeniach wojennych zawiera Muzeum Siarki i pokoje gościnne Kombinatu Siarki w Machowie.

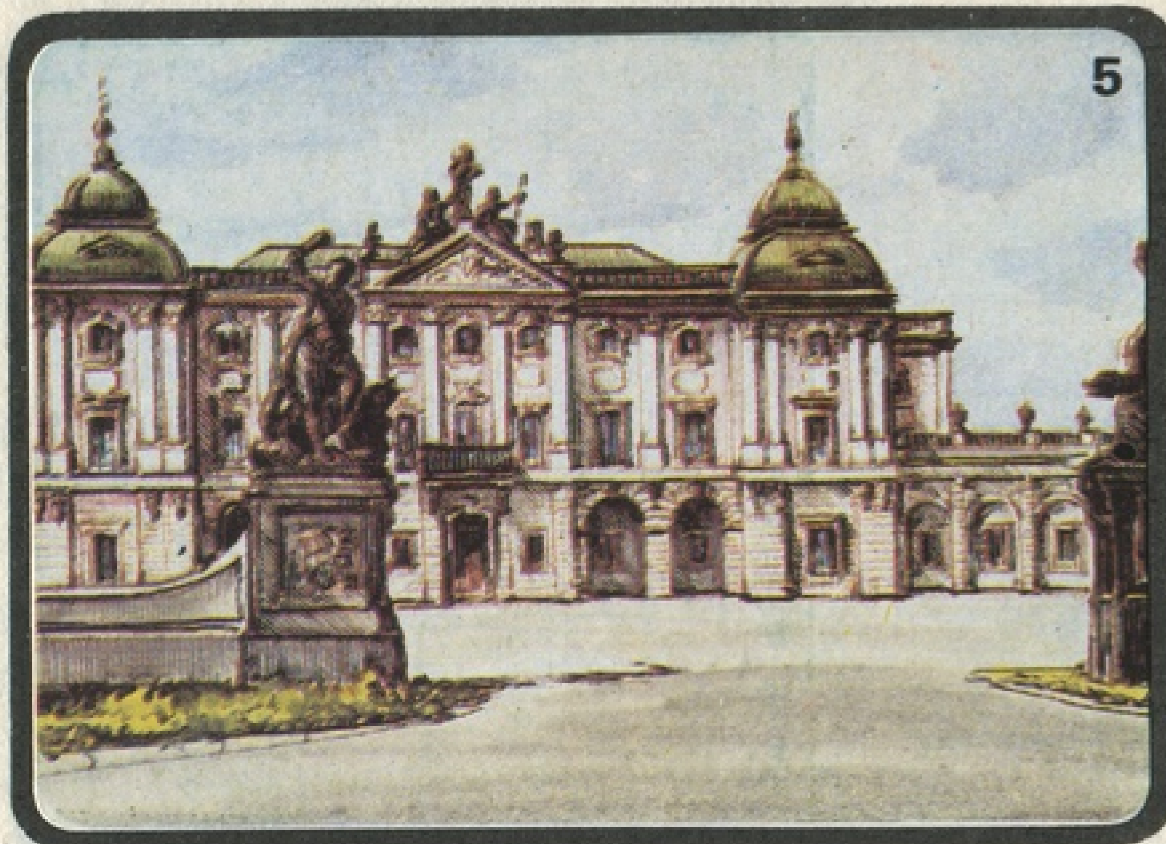

2

BĘDZIN (woj. katowickie) Gotycki zamek królewski wzniesiony w połowie XIV w. przez Kazimierza Wielkiego na planie regularnym. Odrestaurowany przez A. Dębińskiego po pożarze w 1616 r. Zniszczony przez Szwedów (1655). Przebudowany przez arch. Lanciego w XIX w. W latach 1952–56 pozbawiony późniejszych naleciałości i restaurowany. Mieści Muzeum Zagłębia Dąbrowskiego.

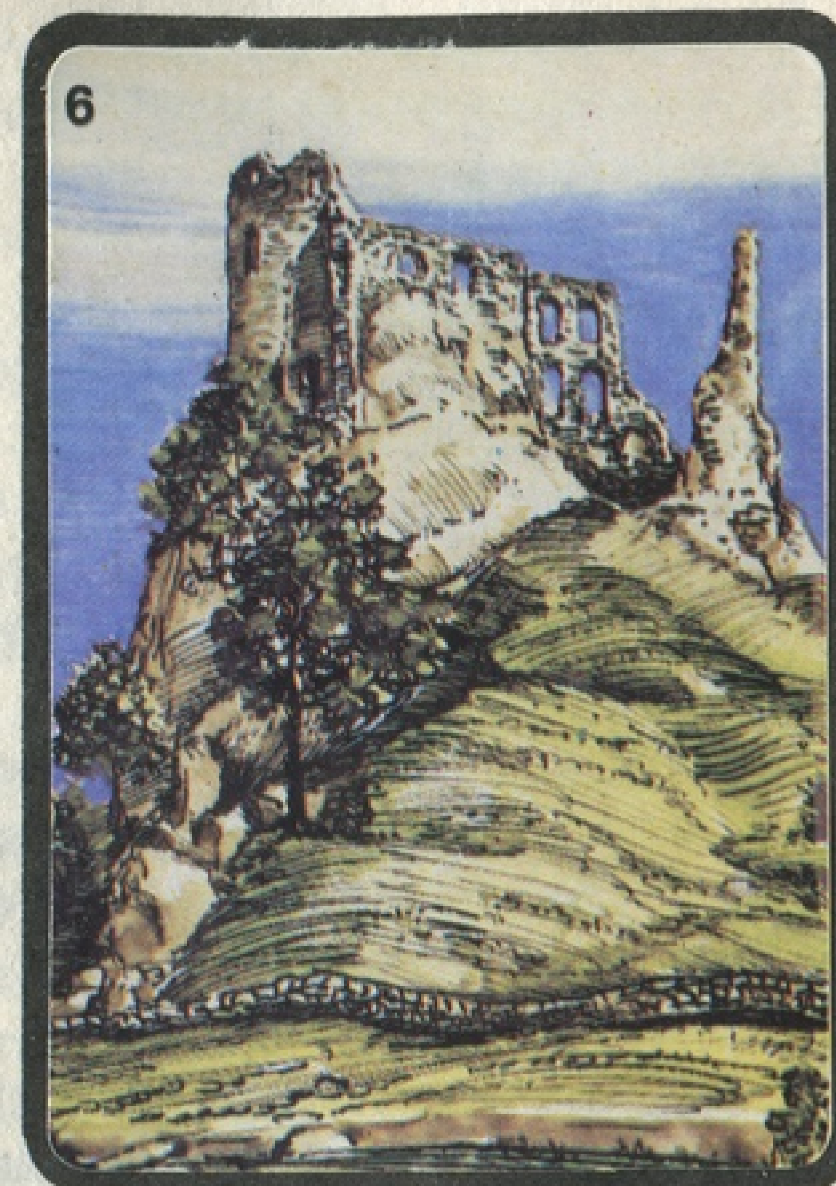
BEJSCE (woj. kieleckie) Pałac proj. arch. Jakuba Kubickiego wzniesiony w latach 1802–04 w stylu klasycystyczno-romantycznym na typowym dla dla tego okresu planie prostokąta. Jeden z przykładów architektury polskiej początków XIX w. wzorowanej na twórczości królewskiego architekta Dominika Merliniego.

3

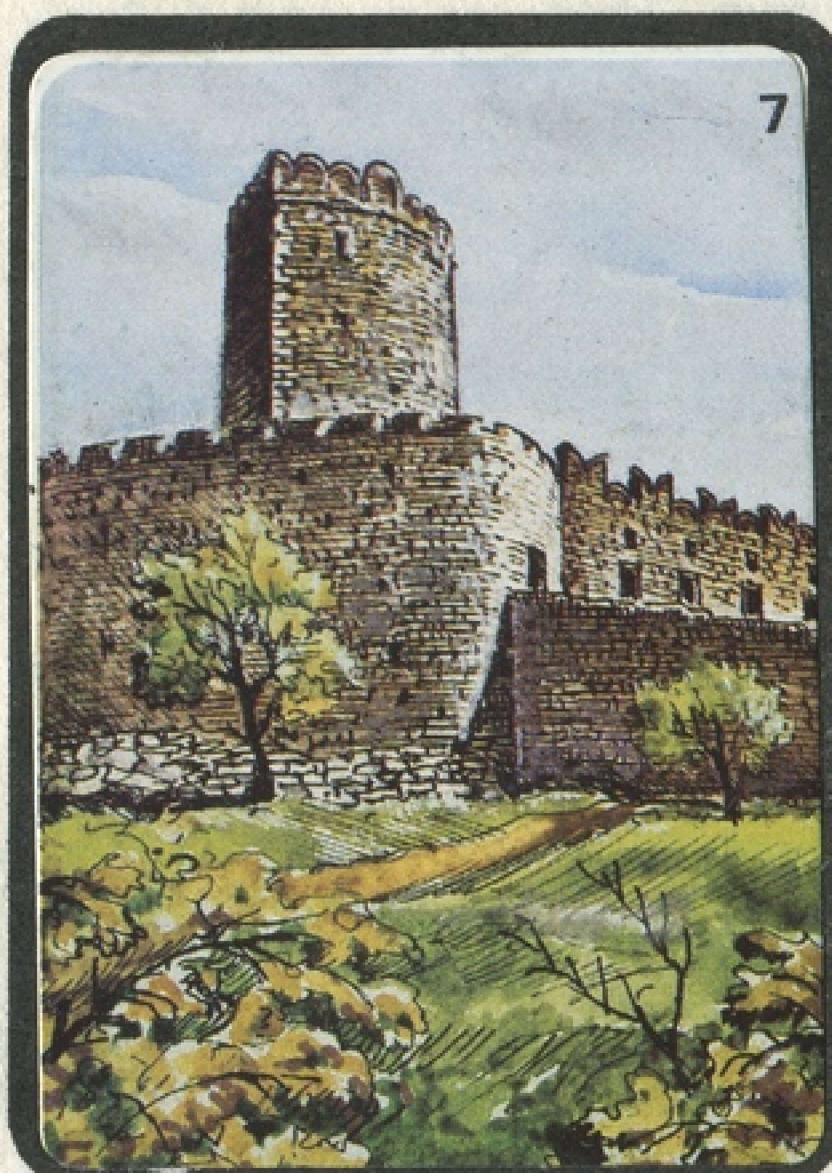

4

BOBOLICE (woj. katowickie) Zamek królewski wzniesiony w poł. XIV w. przez Kazimierza Wielkiego. Rozbudowany w XV i XVI w. przez rodziny Myszkowskich i Męcińskich. Prawdopodobnie opuszczony już w XVII w. stanowi dziś jedną z najbardziej malowniczych ruin „szlaku orlich gniazd" z zachowanymi resztkami najstarszej zabudowy na wysokim skalistym wzgórzu wapiennym.

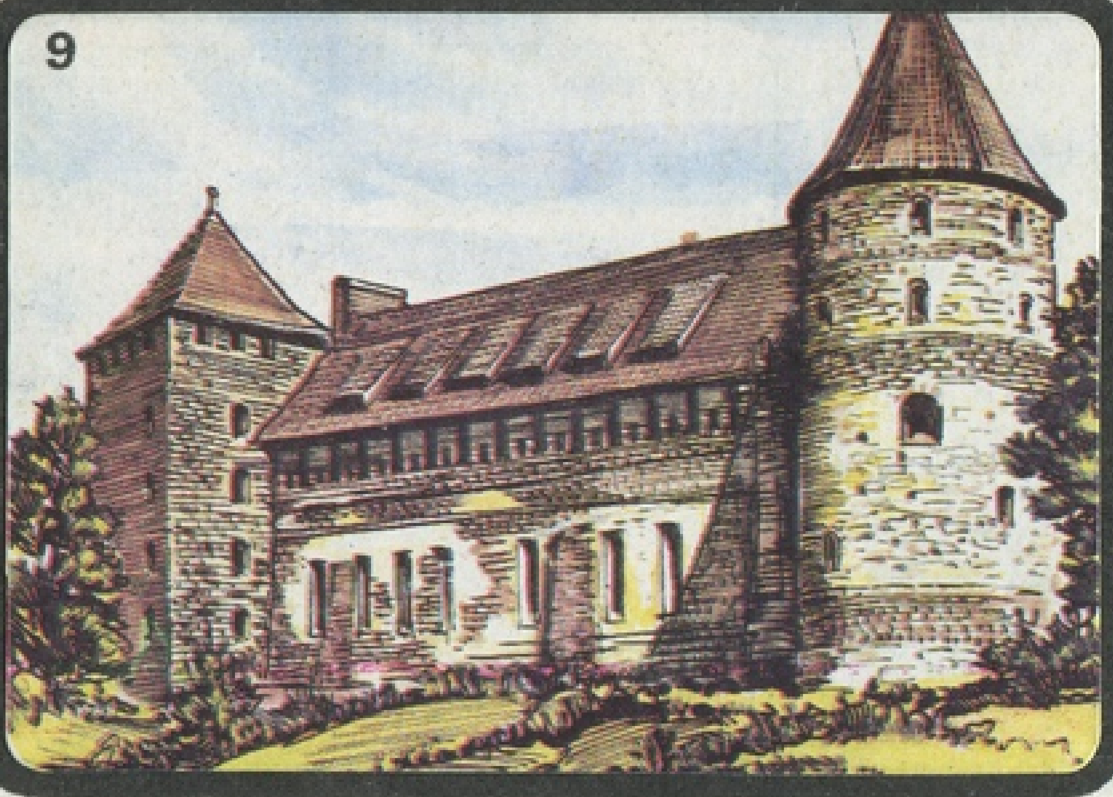
BIAŁYSTOK. Dawny gotycki pałac rodziny marszałka wielkiego litewskiego Piotra Wiesiołowskiego. Wzniesiony został przez Tylmana z Gameren. W 1 poł. XVIII w. nowi właściciele, Braniccy, zlecili budowę rezydencji architektom: Janowi Deyblowi i Janowi Klemmowi, którzy zbudowali wielki zespół pałacowy w stylu „naddunajskiego" baroku. Dekorację wnętrz powierzono Jakubowi Fontanie. Wspaniały geometryczny park francuski o obwodzie 14 km zyskał magnackiej siedzibie miano „polskiego Wersalu". Zniszczony wojną pałac, po odbudowie, służy za pomieszczenie Akademii Medycznej.

BRZEG (woj. opolskie) Zamek renesansowy Piastów śląskich z poł. XVI w. wzniesiony na miejscu dawnego grodu z XIII w. i późniejszej gotyckiej budowli. Zwraca uwagę bogato zdobiona wieża bramna z szeregiem popiersi książąt – robota włoskich muratorów znad jeziora Como zwanych Komaskami, którzy wprowadzili na ziemię Śląska renesans typu lombardzkiego. Po remoncie zamek mieści Muzeum Piastów Śląskich.

BOLKÓW (woj. wrocławskie) Zamek z XIII w. prawdopodobnie fundacji księcia lednickiego Bolesława Łysego. Rozbudowany na planie nieregularnym, przystosowanym do położenia na skale, przez księcia świdnicko-jaworskiego Bolka I. Był kilkakrotnie niszczony w XV w. W latach 1539–40 rozbudowany i połączony z systemem obronnym miasta. Zachował z tych czasów renesansową attykę wieży, lecz także wcześniejsze gotyckie detale. W 1640 r. oblegany przez Szwedów, lecz nie zdobyty. Przeszedł kolejne remonty i konserwacje w XIX i XX w. po zniszczeniach z okresu wojen szwedzkich.

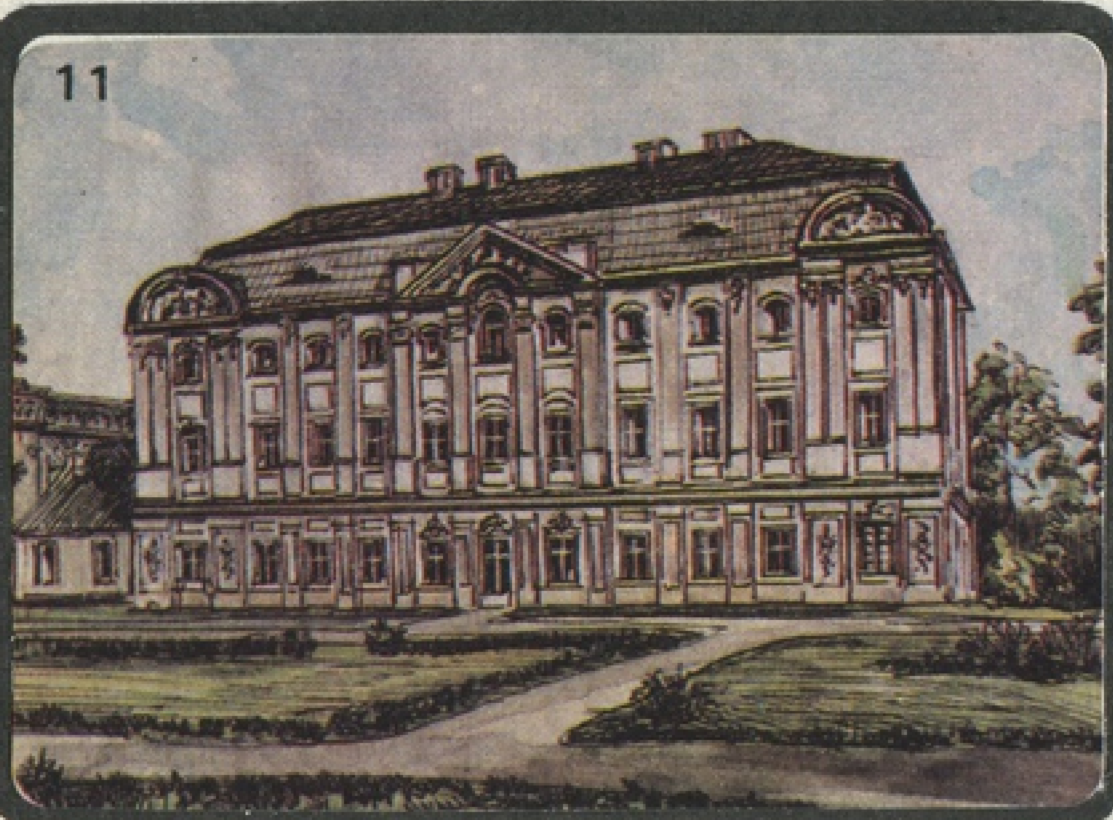

BYTÓW (woj. koszalińskie) Zamek krzyżacki oparty na planie prostokąta, wzniesiony w latach 1398–1406, dostał się po bitwie grunwaldzkiej w ręce polskie. Do 1637 r. w posiadaniu książąt pomorskich. Zniszczony przez Szwedów, znajduje się obecnie w generalnym remoncie i pomieści bibliotekę, hotel turystyczny i Muzeum Ziemi Kaszubskiej.

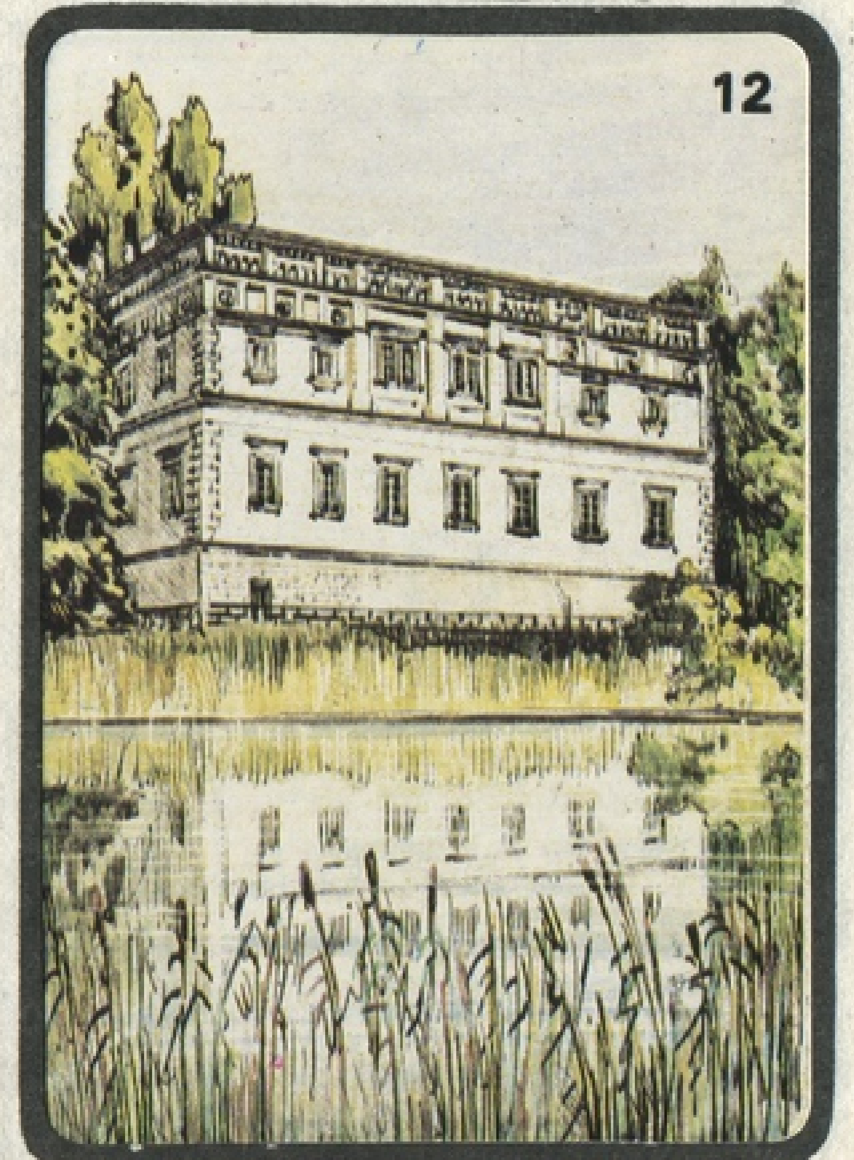
CHĘCINY (woj. kieleckie) Gotycki zamek królewski na wzgórzu z końca XIII w., rozbudowany przez Łokietka, był miejscem wielu zjazdów rycerstwa i więzieniem stanu. Ceglane nadbudowy wież pochodzą z czasów Kazimierza Wielkiego. Po pożarze w 1607 r. odbudowany i częściowo przebudowany. Zniszczony przez wojska szwedzkie w 1657 r. Z tego okresu pozostały w bramie zamkowej ślady barokowego portalu. Odbudowany ponownie, lecz opuszczony w XVIII w. Stał się panującą nad doliną malowniczą ruiną, zabezpieczoną trwale w latach 1946–48. Odwiedzany przez turystów, mających zaplecze w miasteczku Chęciny u stóp wzgórza.

CIĄŻEŃ (woj. poznańskie) Pałac biskupów poznańskich z pocz. XVIII w. otoczony rozległym parkiem o charakterze romantycznym, spadającym tarasami w stronę Warty. W fasadzie i wnętrzu dekoracja późnobarokowa. W salonie II piętra piękny rokokowy kominek.

CZEMIERNIKI (woj. bialsko-podlaskie) Ufortyfikowany pałacyk biskupa Firleja z 1 poł. XVII w. Rodzaj włoskiej „villi" w stylu manierystycznym (attyka z poł. XIX w.) wzorowanej na rozwiązaniach słynnego architekta z Vicenzy Andrei Palladio z matematycznie opracowanymi proporcjami wnętrza, opartego na planie prostokąta, lecz bez właściwej włoskiemu architektowi oprawy elewacji zewnętrznej. Stosunkowo wczesne stosowanie palladiańskiej sztuki wskazuje na ścisłą łączność ze sztuką włoskiego manieryzmu końca XVI w. Stanowi też przykład rodzimego budownictwa świeckiego odbiegającego od przyjętych dawniej późnorenesansowych i manierystycznych wzorców. Położony wśród stawów pałac otacza park o cechach renesansowych. W otoczeniu budynku mieszkalnego zachowały się fragmenty architektury obronnej.

CZERSK (woj. warszawskie) Gotycki zamek książąt mazowieckich wybudowany w XIV w. na miejscu grodu – stolicy księstwa (XII–XIII w.). Od 1526 r., po przyłączeniu Mazowsza do korony, stał się własnością króla. W poł. XVI w. uległ przebudowom. W 1656 r. zniszczony przez wojska szwedzkie. Odrestaurowany w 2 poł. XVIII w. (z tego okresu pochodzi most do wieży bramnej). W końcu XVIII w. częściowo zniszczony przez Prusaków. Pozostawał w ruinie do 1904 r., kiedy przeszedł na własność Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Kolejne prace restauracyjne przed i po II wojnie światowej zabezpieczyły trwale ruinę często odwiedzaną przez turystów.

CZOCHA (woj. jeleniogórskie) Zamek z XVI w. księcia jaworskiego Henryka. Rozbudowany w XVI w. Po pożarze w 1793 r. odrestaurowany i rozbudowany. Stara wieża główna nakryta została barokowym hełmem, późniejsze przebudowy dodały także zwieńczenia szczytów. Niemiecki charakter budownictwa podkreślają dobudowy z pruskiego muru. Dziś jest domem wypoczynkowym LWP.

Dębno. Fragment dekoracji wykusza.

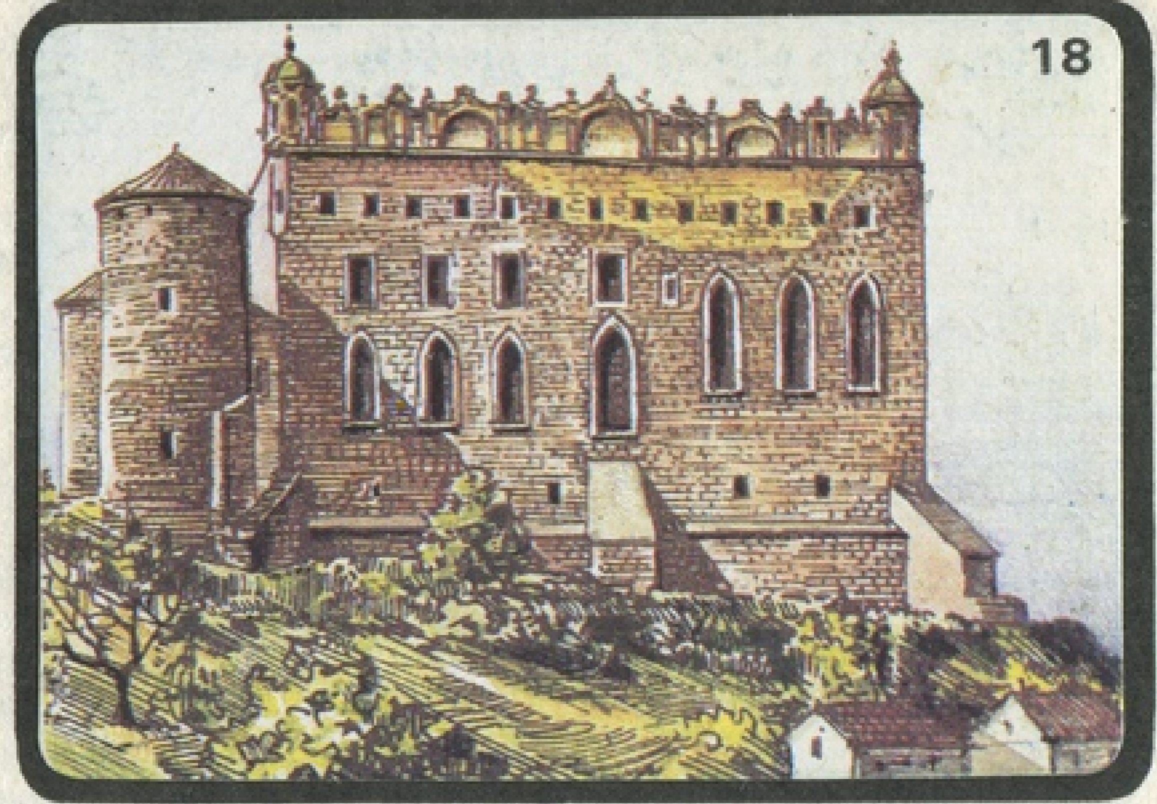

DĘBNO (woj. krakowskie) Typowy dla świeckiego budownictwa rycerskiego w okresie późnego gotyku zamek szlachecki, wzniesiony w końcu XV w. przez Jakuba Dębińskiego, kasztelana krakowskiego. Uwagę zwraca bogata dekoracja rzeźbiarska wykuszów ościeży i zachowanego wnętrza, oraz dekoracyjny mur z cegły zendrówki charakterystyczny dla epoki gotyku. W XVI w. częściowo przebudowany w stylu renesansowym. Pokryty został tynkami z ornamentyką sgrafittową (ornament wycinany w dwu warstwach tynków różnego koloru nałożonych na siebie). Portal barokowy dodany w 1722 r. Zamek restaurowany starannie od 1946 r. stanowi cenny zabytek przeznaczony na siedzibę Związku Historyków Sztuki. Znana jest legenda o córce magnata Tarły zamurowanej żywcem w jednej z narożnych wież.

DRZEWICA (woj. radomskie) Zamek wybudowany przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Macieja Drzewickiego w latach 1527–35 w stylu późnogotyckim z renesansowymi detalami zastosowanymi w ostatniej fazie budowy. Początkowo był siedzibą biskupów, później Szaniawskich i zakonu bernardynek. Spłonął w 1814 r. Jest zabezpieczoną ruiną.

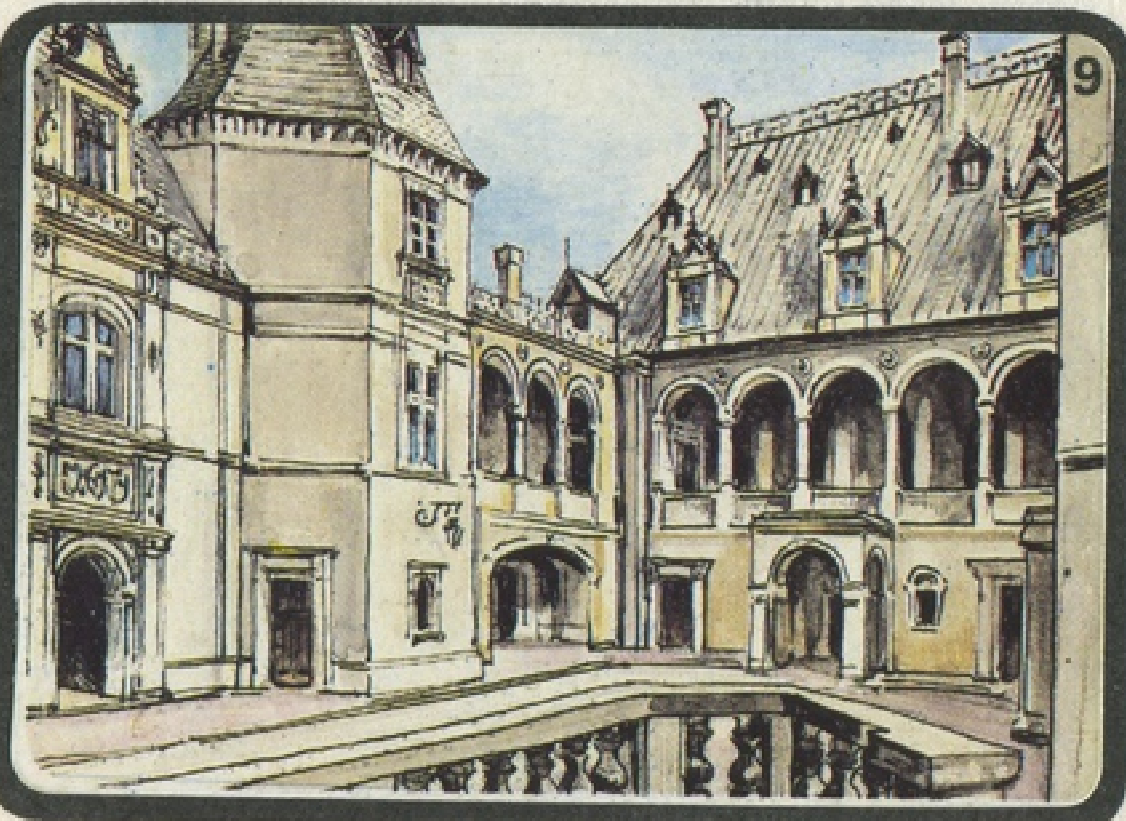

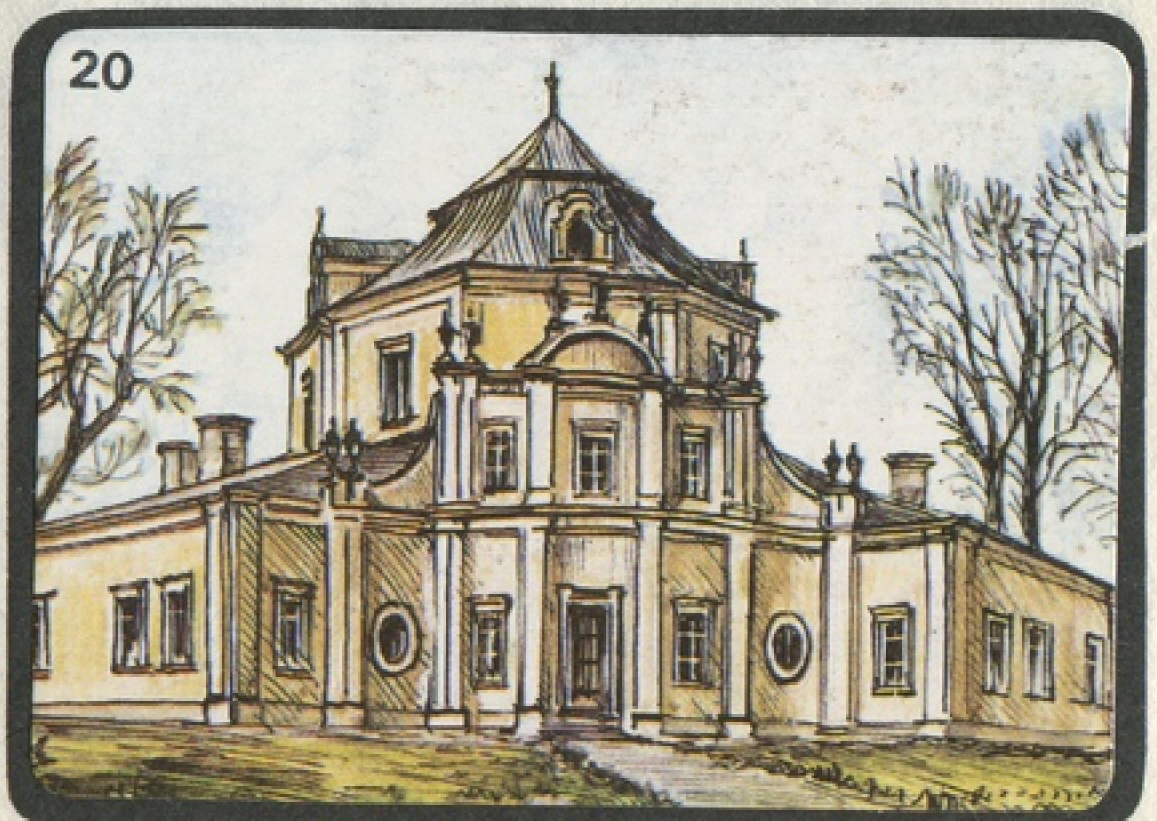
FROMBORK (woj. elbląskie) Obronny zespół katedralny wzniesiony przez biskupów warmińskich. Katedra została otoczona murami w XIV w. i wzmocniona bastejami, wieżami i wieżą bramną w XV i XVI w. W pn.-zach. narożniku murów zachowana i odrestaurowana – jak całość fortyfikacji – wieża Kopernika, który prowadził tu swe badania astronomiczne. Warownia położona nad Zalewem Wiślanym z dogodną komunikacją lądową i wodną oraz Muzeum Kopernika sprowadzają wielu turystów.

GOŁUCHÓW (woj. poznańskie) Dawny zamek rycerski rodziny Leszczyńskich – renesansowy dwór obronny z czterema wieżami na narożach. Przebudowany w okresie historyzmu (XIX w.) przez nowych właścicieli Działyńskich, na wzór renesansowych zamków francuskich. Pozostały jedynie narożne wieże pokryte stromymi dachami i krużgankami dziedzińca z pocz. XVII w. Mieszczące się tu muzeum, obrabowane przez hitlerowców, zostało po wojnie i remoncie reaktywowane. Stanowi oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu.

GOLUB-DOBRZYŃ (woj. bydgoskie) Gotycki zamek krzyżacki nad Drwęcą wzniesiony w pocz. XIV w. na miejscu drewnianego grodu. Zdobyty przez Jagiełłę w 1422 r. Przebudowany w latach 1616–23 z dodaniem późnorenesansowej attyki. Zburzony częściowo przez Szwedów w 1655 r. Odrestaurowany w latach 1959–67, służy jako ośrodek kulturalny oddziału PTTK.

GRABKI DUŻE (woj. kieleckie) Pałac wzniesiony przez arch. Franciszka Placidiego dla rodziny Rupniewskich w 1742 r. Interesujące centralne założenie, dające ostre efekty światłocienia na bryle budynku. Opracowanie dachu i detali fasad wskazuje na wiedeńskie wzorce rozwiniętego baroku. Płaskiemu spadkowi dachu kryjącego przyziemie architekt przeciwstawił dwa wolno stojące wyższe pawilony tworząc z całości świetną kompozycję.

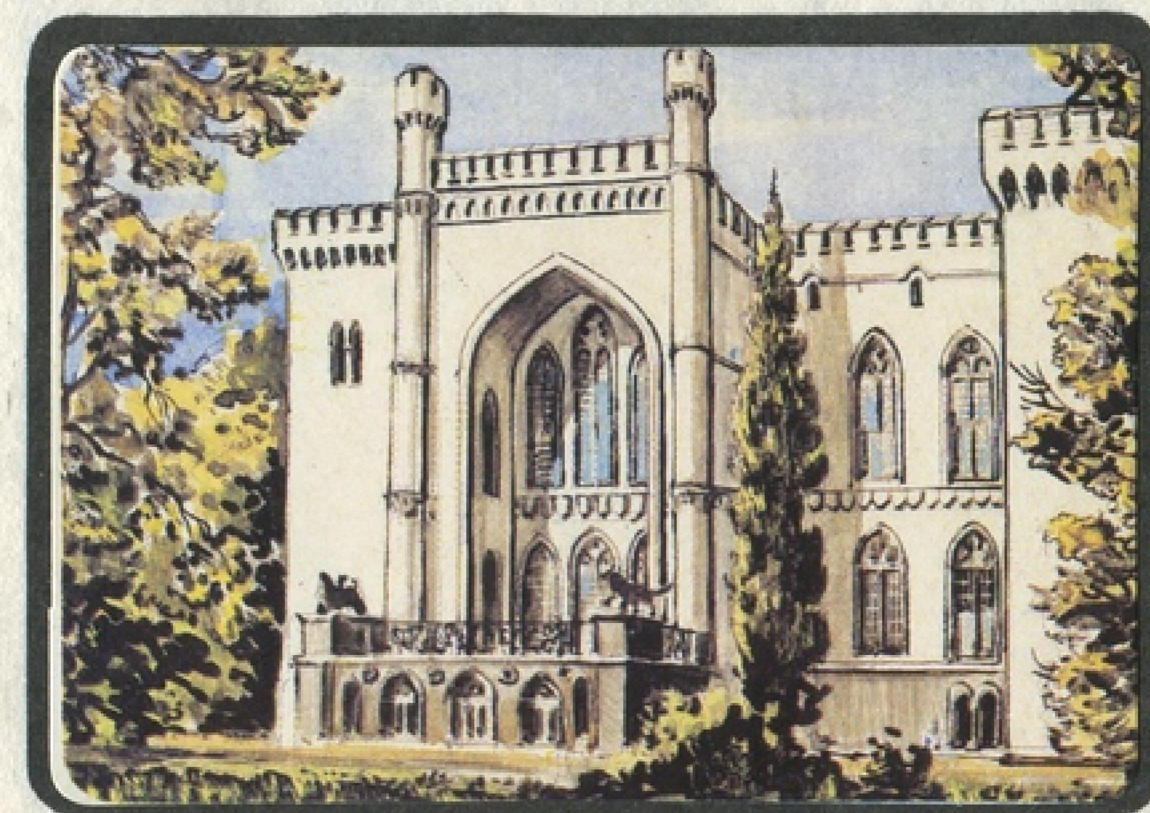

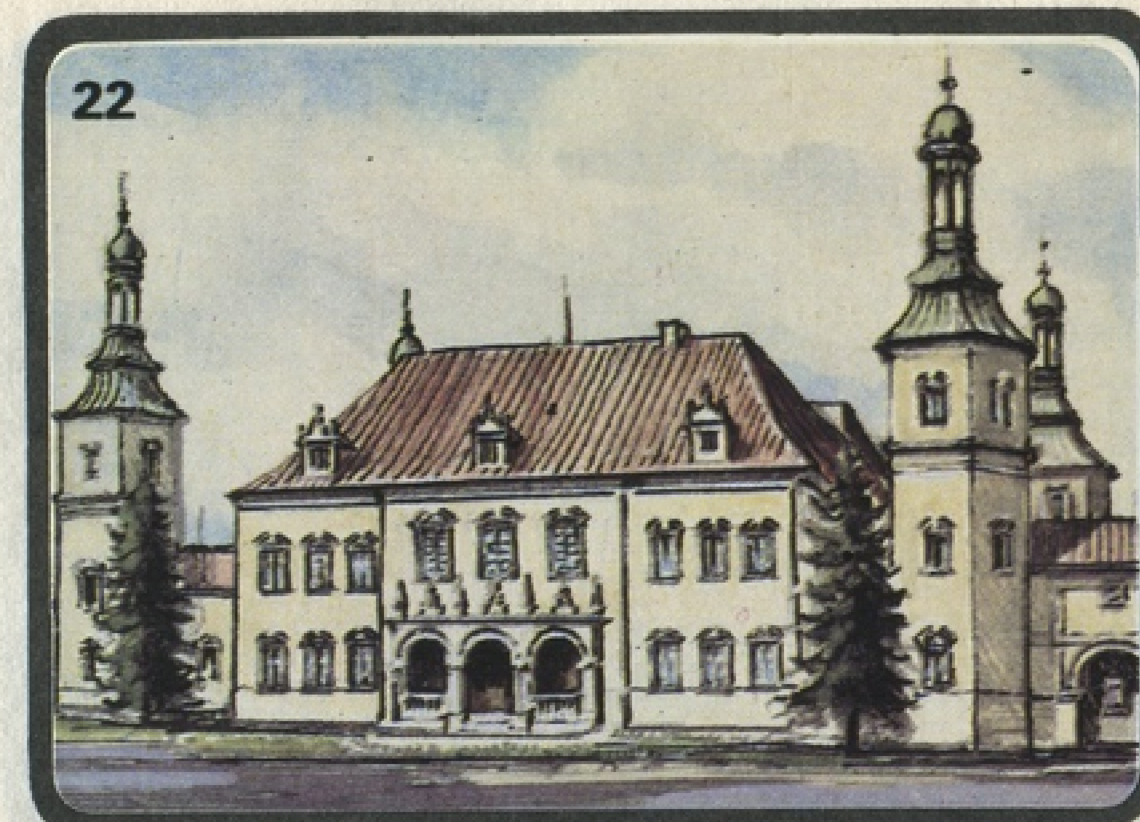

JABŁONNA (woj. warszawskie) W klasycyzującym romantycznym parku Dominik Merlini wzniósł pałac barokowo-klasycystyczny dla prymasa Poniatowskiego (koniec XVIII wieku). W 1794 roku przeszedł na własność ks. Józefa Poniatowskiego, który mieszkał tu od 1798 do 1806 roku. Spadkobierczynią została krewna księcia – Anna, która wystawiła mu w parku łuk triumfalny, a sam park przekształciła w duchu krajobrazowo-dekoracyjnym. Obecnie rezerwat przyrody i ośrodek PAN.

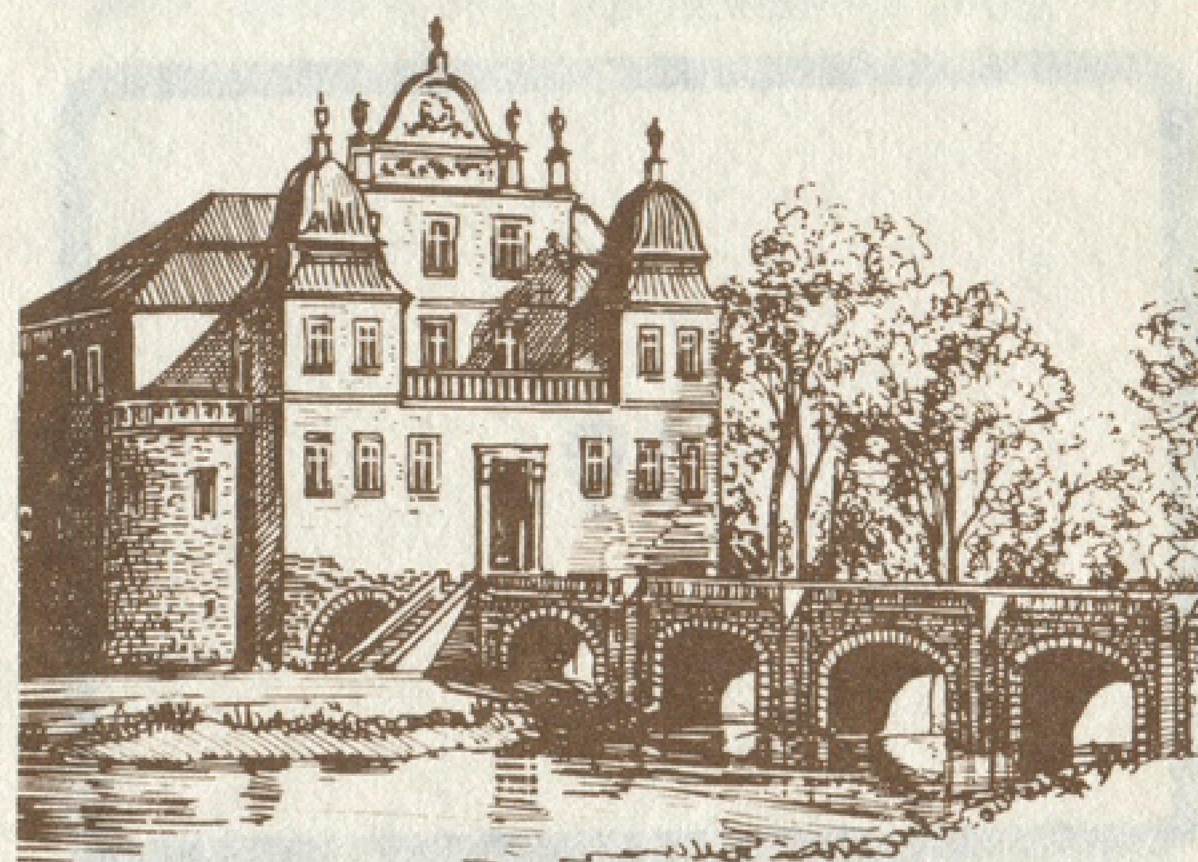
KÓRNIK (woj. poznańskie) Pierwotnie renesansowy zamek rycerski rodziny Górków z 1 poł. XV w. ufortyfikowany w XVIII w. W jego otoczeniu powstał bogary park o zróżnicowanym drzewostanie. W pocz. XIX w. zamek objęła rodzina Działyńskich początkując gruntowną przebudowę w modnym wówczas stylu neogotyckim. Ukończona została w 1861 r. przez kolejnego właściciela Wł. Zamoyskiego, założyciela Fundacji Kórnickiej mieszczącej bibliotekę i zbiory sztuki. Dziś uzupełnione zbiory fundacji stanowią oddział Muzeum Narodowego.

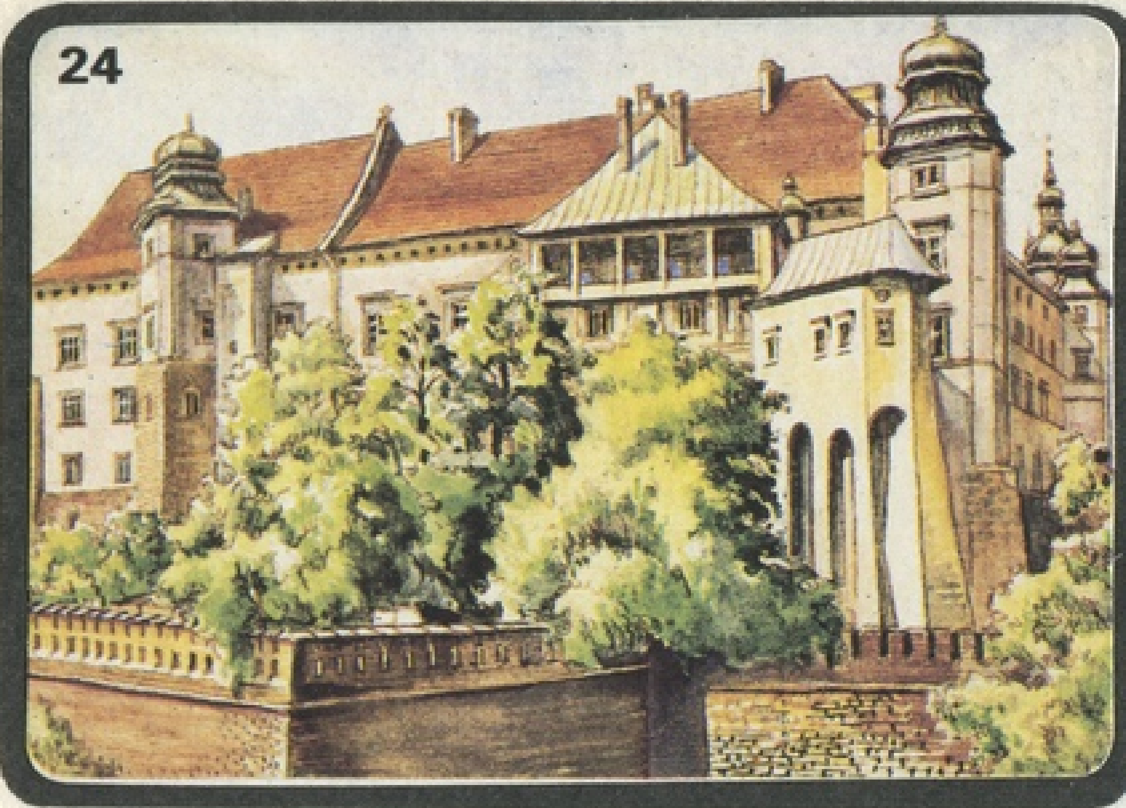

KIELCE. Pałac biskupi budowany w latach 1637–41 przez Tomasza Poncino za zlecenie biskupa krakowskiego Zadzika. Usytuowany między powiązanymi z nim ośmiobocznymi wieżami należy do zabytków epoki wczesnego baroku. Zachowuje jednak cechy manieryzmu pokrewnego pałacowi w Czemiernikach i opartego na palladiańskich proporcjach wnętrza i sali na piętrze, wyróżnionej w fasadzie trzema większymi oknami. Ten typ pałacu w zmienionych nieco formach i planach o silniej zaznaczonych występach (ryzalitach) zamiast wież, powiązany galeriami z bocznymi oficynami, później stosowano w większych siedzibach magnackich. Bogate wnętrza po pracach restauracyjnych mieszczą oddział Muzeum Narodowego.

Zamek w Kórniku wg ryciny z 1831 r.

KRAKÓW. Choć w naszym wyborze pomijamy wielkomiejskie zamki i pałace, nie można tu pominąć zamków królewskich Krakowa i Warszawy.

Zamek krakowski na Wzgórzu Wawelskim wzniesiony na reliktach przedromańskich (X–XI w.) i romańskich, pokrył swą zabudową dawną siedzibę królewską zniszczoną najazdem tatarskim w 1241 r. W tym samym roku otoczony został kamiennym murem obronnym, wznoszonym pomiędzy obwarowaniami drewnianymi, stopniowo likwidowanymi w XIV i XV w. W 1320 r. Władysław Łokietek rozpoczął budowę nowej katedry. Kontynuował ją Kazimierz Wielki, rozbudowując także pomieszczenia mieszkalne. W tym czasie murów strzegły trzy wieże – „Złodziejska" – od strony Wisły, „Duńska" od wschodu i trzecia, pełniąca funkcję strażnicy (zwana później „Zygmuntowską" – dziś dzwonnica katedry).

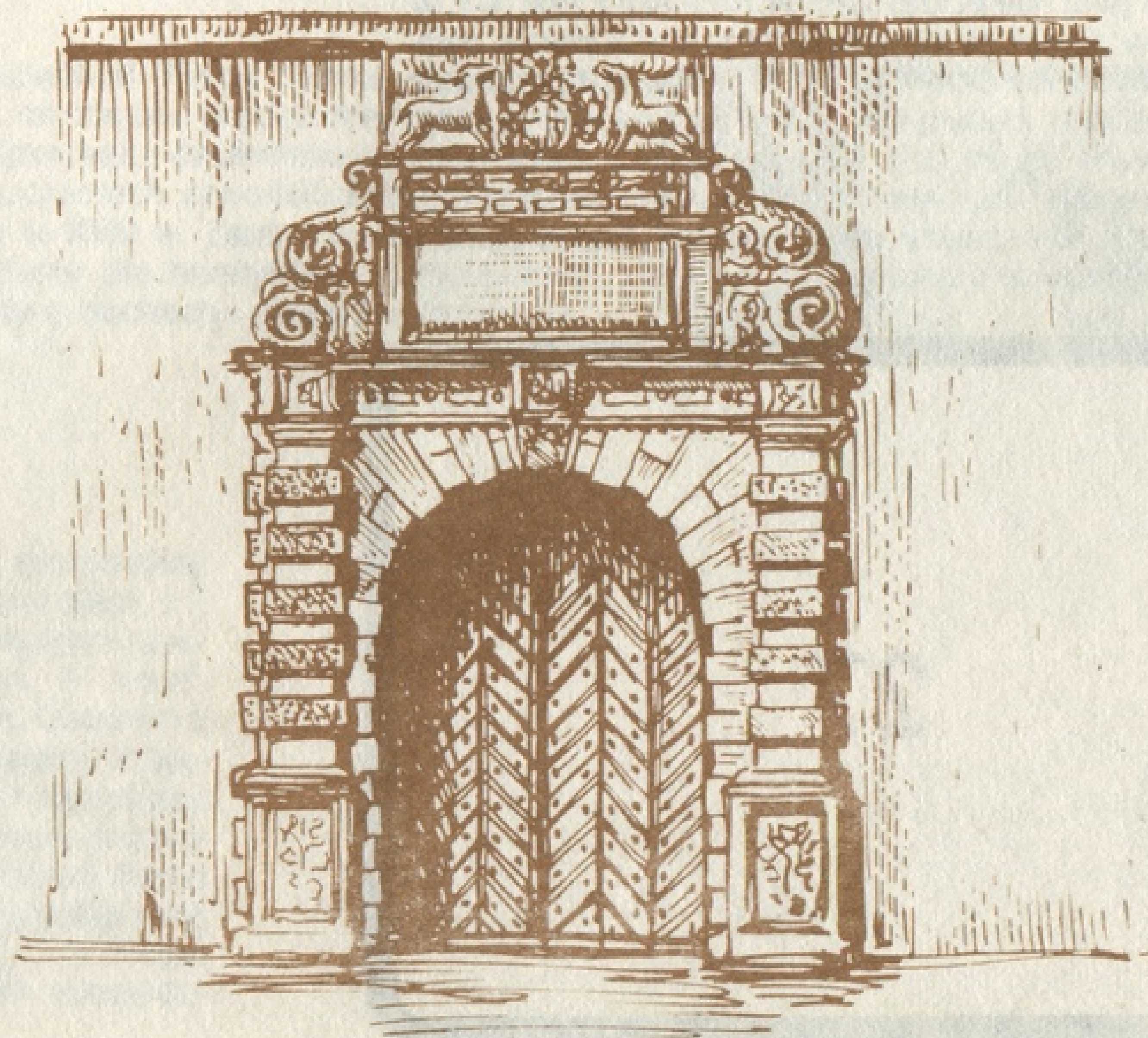
Rozbudowę podjął Jagiełło, wystawiając poza linią obronną wieżę mieszkalną zwaną „Kurzą Nogą". Kazimierz Jagiellończyk zlecił budowę wież – „Sandomierskiej" (1462) i „Lubranki" (zwanej dziś „Senatorską"). Inne wieże dobudowywano sukcesywnie, lecz pozostały z nich nikłe ślady po wielkiej przebudowie zamku (1502–36) za Zygmunta Starego. Wspaniały renesansowy dziedziniec otoczyły budynki mieszkalne. Krużganki pochodzą z 1521 r. W latach 1644–46 zbudowano basteję przy bramie głównej.

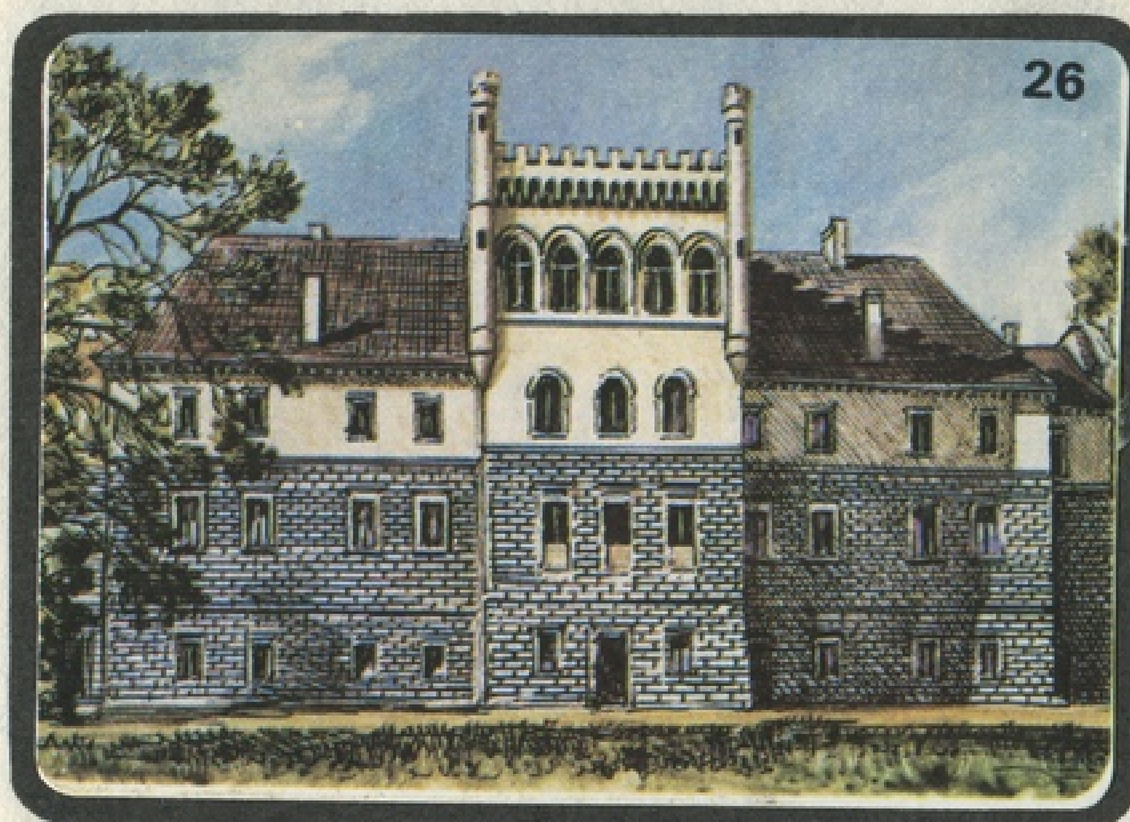
Pod panowaniem Austrii nastąpiła dalsza rozbudowa umocnień (1848–60), a zamek służył jako koszary. W 1905 r. społeczeństwo dawnej Galicji wykupiło zamek prowadząc prace konserwatorskie, badawcze i remontowe przez prawie pół wieku, przerwane okresem wojny. Poszukiwania archeologiczne i konserwatorskie trwają nadal. Sale zamku stanowią siedzibę Państwowych Zbiorów Sztuki.

KRASICZYN (woj. przemyskie) Siedziba obronna założona w 1550 r. przez Jakuba Krasickiego. Przekształcona została w końcu XVI w. w rozległą warownię z czterema narożnymi basztami i bastejami. Ponowną przebudowę rozpoczęto w 1598 r. podwyższając basteje, nadbudowując attyki i zmieniając wejście przez nową wieżę bramną, poprzedzoną przedbramiem i ozdobnym portalem. Elewację pokryto dekoracją sgrafittową. W końcu XVII i pocz. XIX w. nastąpiły dalsze przebudowy, głównie w budynku mieszkalnym. Po pożarze w 1852 r. zabezpieczono jedynie dachy i przebito nową bramę w skrzydle wschodnim. W okresie międzywojennym chylący się ku ruinie zamek zabezpieczono wadliwie, niszcząc przedbramie i attykę południową. Dziś, tę typowo sarmacką rezydencję odbudowuje swym kosztem FSO w Warszawie z przeznaczeniem na ośrodek wypoczynkowy.

Zamek łączacy w sobie cechy rodzimego renesansu i manieryzmu otacza piękny park, nawiązujący do naturalistycznych i romantycznych założeń, częściowo zniszczony wycięciem starych alei na przełomie XIX i XX w.

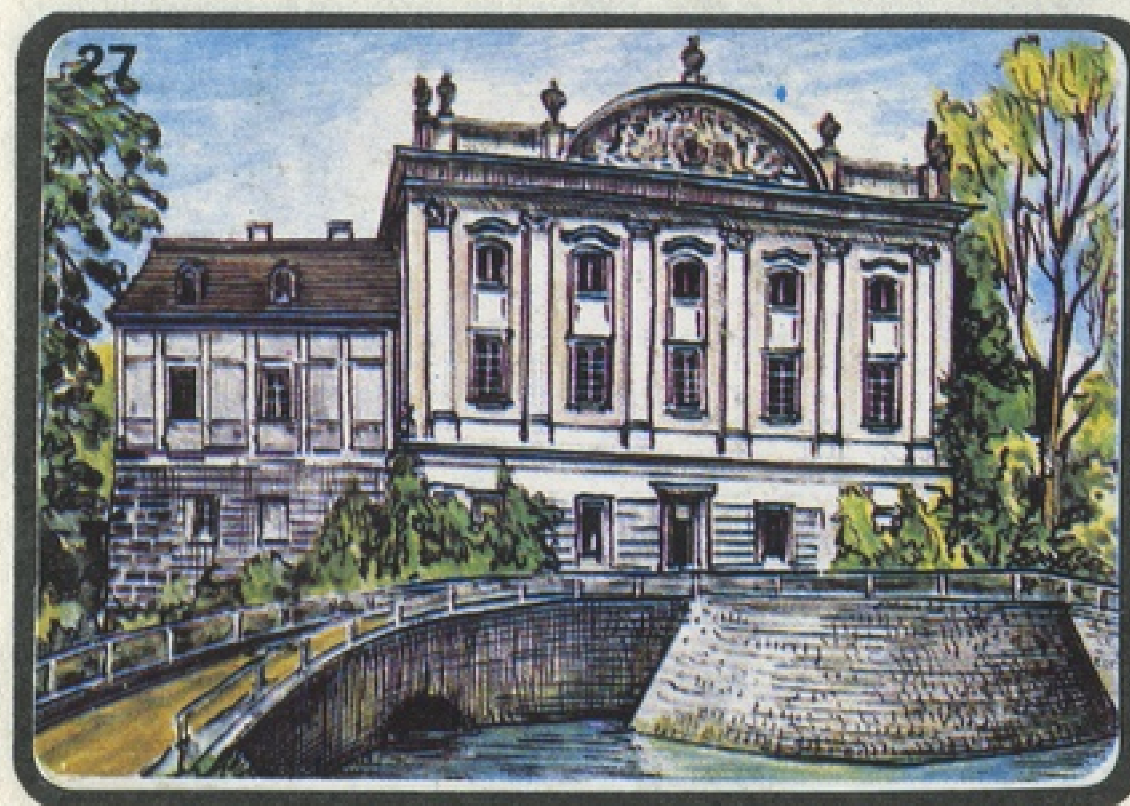

KSIĄŻ WIELKI (woj. krakowskie) Zamek będący przykładem włoskiej siedziby typu „palazzo in fortezza" projektu Santiego Gucci, wybudowany w latach 1585–95 dla biskupa Piotra Myszkowskiego. Jest najwybitniejszym dziełem polskiego manieryzmu. Jak wiele innych, nie uniknął szpetnej przebudowy głównej elewacji w stylu neogotyckim w XIX w. Pozostały jednak elewacje boczne i dwa piękne pawilony po obu stronach budynku mieszkalnego, zawierające niegdyś bibliotekę i kaplicę. Stary ogród nosi ślady dawnych regularnych założeń. Resztki umocnień warownych są słabo widoczne z powodu ogólnego zaniedbania cennego zespołu, w którym dziś mieści się szkoła.

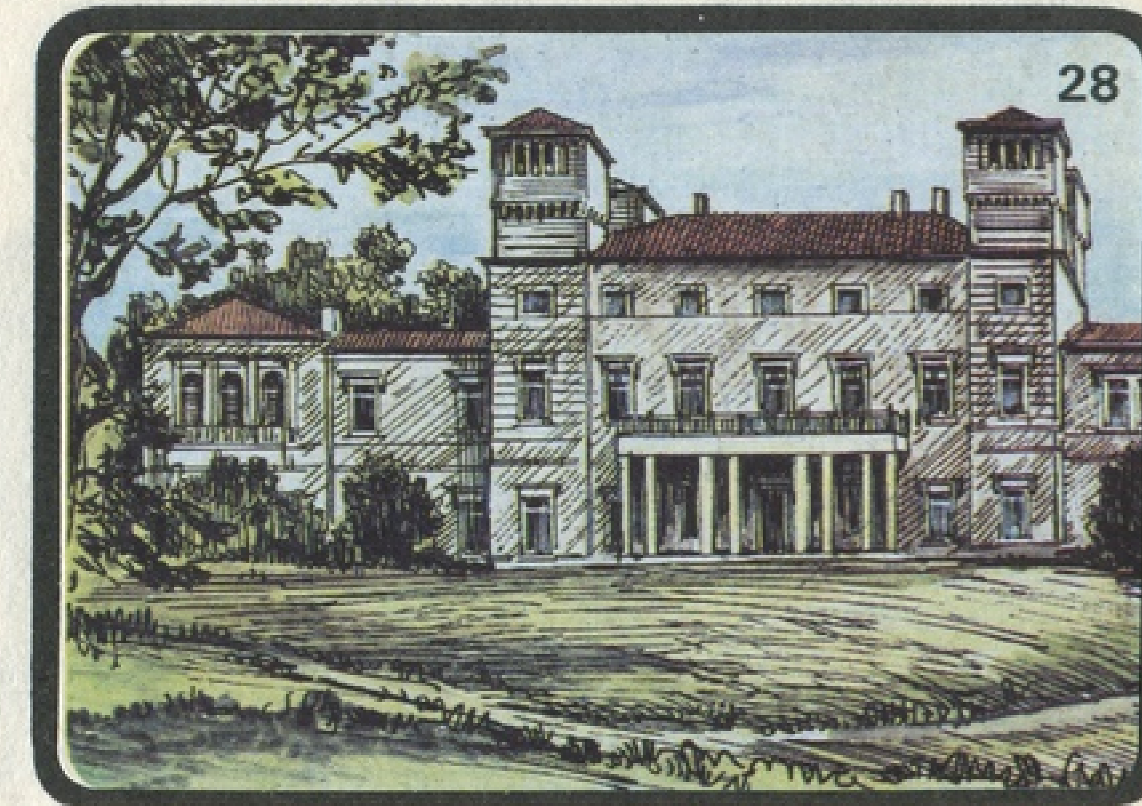
KUROZWĘKI (woj. kieleckie) Zamek rycerski z poł. XIV w. przebudowany został na gotyckiej osnowie o planie owalnym na pałac rodziny Sołtyków ok. 1770 r. w stylu późnego baroku o cechach klasycystycznych architektury austriackiej. Zachowane są do dziś fosy zamkowe i partie gotyckich fundamentów, oraz wieży bramnej, odsłonięte w czasie konserwacji. Otaczający pałac park ze starodrzewiem oddany jest placówce naukowej.

Książ Wielki. Pawilon.

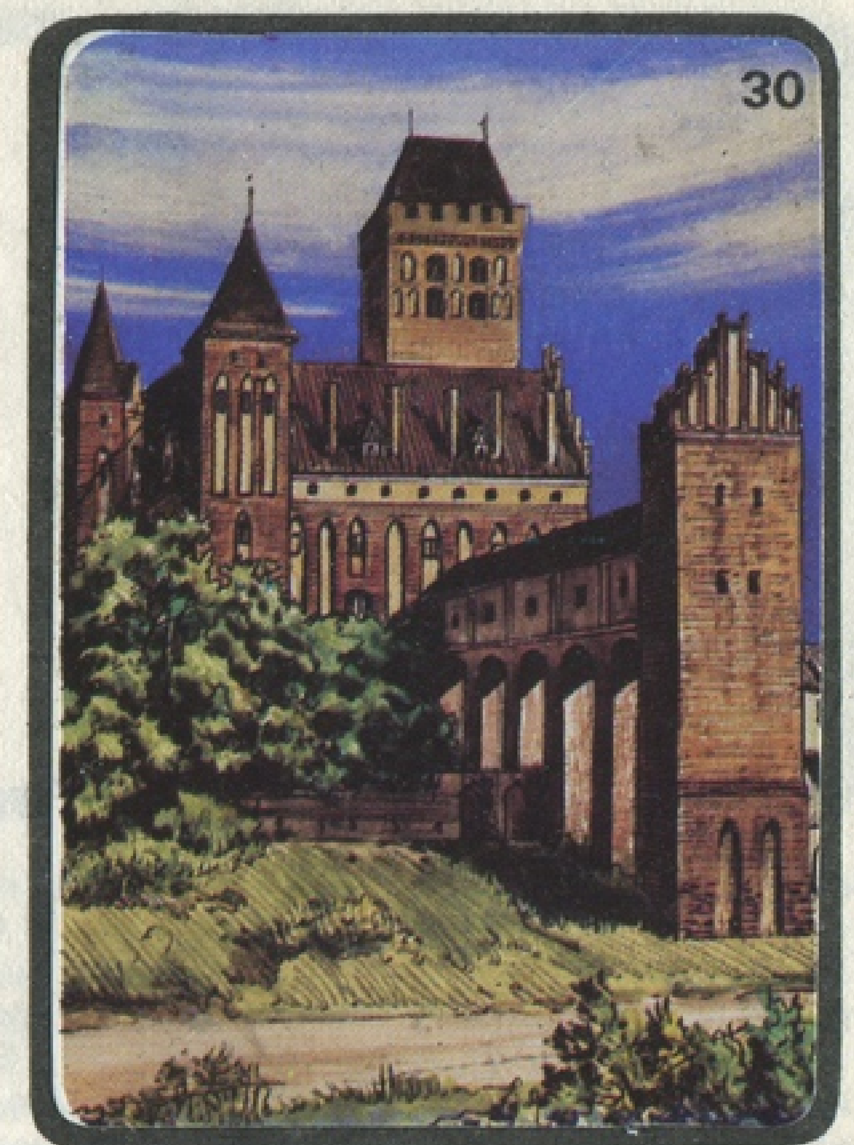
KRZESZOWICE (woj. krakowskie) Pałac zbudowany dla Artura Potockiego w latach 1850–51 według planów Franciszka Lanciego. Został w końcu XIX w. gruntownie przebudowany przez Zygmunta Hendla tracąc zupełnie wartość artystyczną. Służył jako dom zdrojowy, gdyż źródła krzeszowickie posiadały wartości lecznicze. Godny uwagi jest park przy pałacu. Dawniej o założeniach romantycznych, przekształcony w 1 poł. XIX w. w park krajobrazowy z pięknym widokiem na zamek w Tenczynie. W parku stoi klasycystyczny „dom schronienia" dla starców i kalek zbudowany w XVIII w. Piękna, zwłaszcza jesienią, aleja bukowa i grupy dębów na falistym terenie.

29

KWIDZYN (woj. elbląskie) Gotycki zamek krzyżacki kapituły pomezańskiej z pierwszej poł. XIV w. i pocz. XV z charakterystycznym gdaniskiem i gankiem wspartym na pięciu masywnych arkadach. Zdobyty przez Jagiełłę w 1410 r. Odstąpiony ponownie Krzyżakom w 1466 r. Pomimo szkód wyrządzonych przez Szwedów i Prusaków zamek zachował się w dobrym stanie. Obecnie Muzeum Regionalne.

30

KRZYŻTOPÓR (woj. tarnobrzeskie) Zamek wybudowany w Ujeździe przez arch. Wawrzyńca Senesa w latach 1631–44, dla rodziny Ossolińskich o ogromnym założeniu zamkowo-pałacowym. Posiadał ponoć tyle okien ile dni w roku, tyle pokoi ile tygodni, sal – ile miesięcy, a baszt – ile kwartałów. Nazwę „Krzyżtopór" nadał mu „Toporczyk" Krzysztof Ossoliński, a ogromne emblematy krzyża i topora zdobią w wątpliwy sposób bramę wjazdową. „Krzyż obrona, krzyż podpora – krzyżu strzeż mego topora" brzmiała ponoć dewiza pełnego pychy magnata. Na wpół manierystyczną ruinę zdobią portrety rodzinne w międzyokiennych wnękach. Zamek poddany bez walki w czasie wojen szwedzkich, został zdewastowany, a ostatecznie zrujnowany przez konfederatów barskich. W stylu i założeniu architektonicznym jest to dzieło wybitne w budownictwie europejskim.

LIPOWIEC (woj. krakowskie) Ruina zamku biskupiego wzniesionego w XIV w. na miejscu gródka drewniano-ziemnego z 1242 r. Przebudowywany dwukrotnie po pożarach w XV i XVII w. oraz zniszczeniach szwedzkich doczekał się gruntownej odbudowy w XVIII w. Zamieszkany jeszcze w 1849 r. służył za więzienie dla heretyków i przestępców. Towarzyszą mu legendy o duchach i zjawach skazańców.

31

LIDZBARK WARMIŃSKI (woj. olsztyńskie) Gotycki zamek biskupów warmińskich z 2 poł. XIV i pocz. XV w. z krużgankowym dziedzińcem i narożnymi basztami. W latach 1506–12 przebywał tu Kopernik. Ostatnim z rezydujących biskupów był Ignacy Krasicki. Pomimo wielu uszkodzeń i dewastacji zamku przeznaczonego na koszary pruskie i niemieckie, zachował się w dobrym stanie piękny refektarz i krużganki gotyckie oraz nieliczne dekoracje barokowe. Dziś mieści Muzeum Regionalne i ośrodek turystyczno-kulturalny.

32

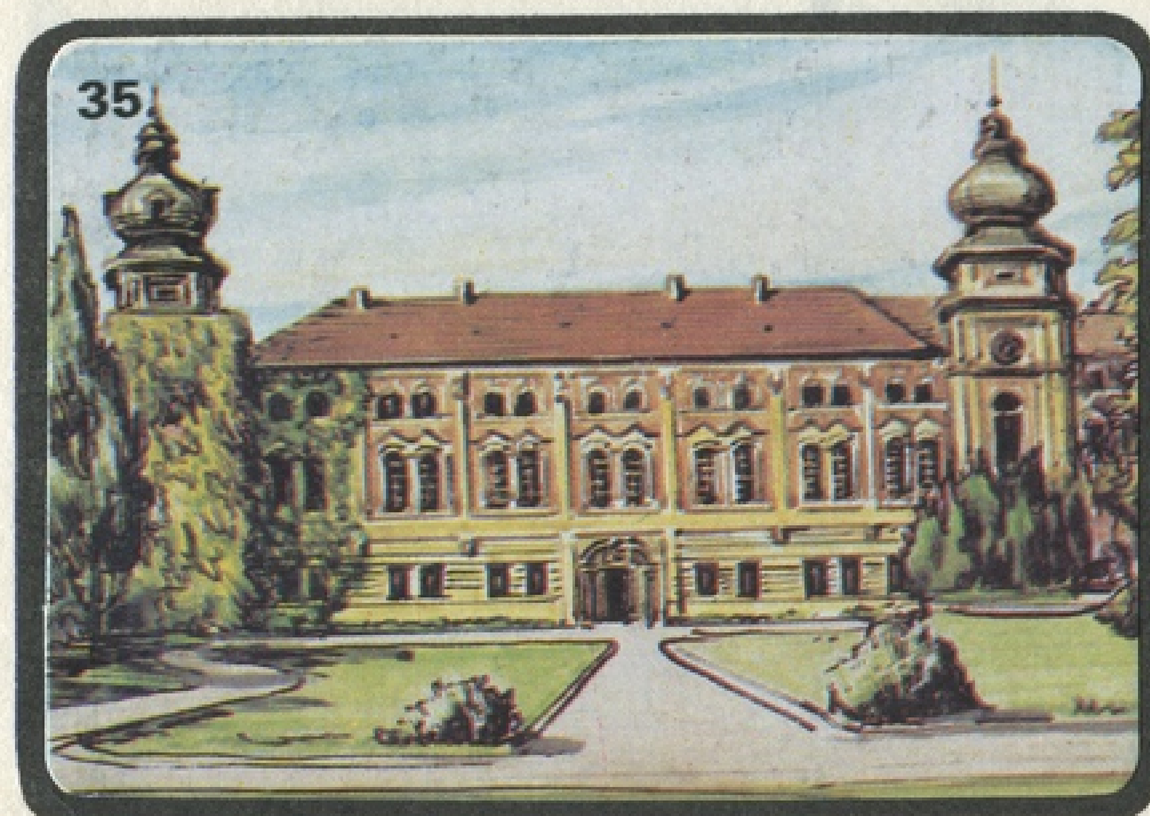

LUBOSTROŃ (woj. bydgoskie) Pałac klasycystyczny proj. arch. S. Zawadzkiego, wybudowany w 1800 r. dla rodziny Skórzewskich. Architektura wyraźnie zapożyczona z projektowanej przez Merliniego „Królikarni" warszawskiej. W obu tych pałacach widać wpływ konstrukcji „Villa Rotonda" Palladia pod Vicenzą, którą wielu architektów starało się naśladować w tym okresie. Pałac i park krajobrazowy służą dziś ośrodkowi wczasowemu.

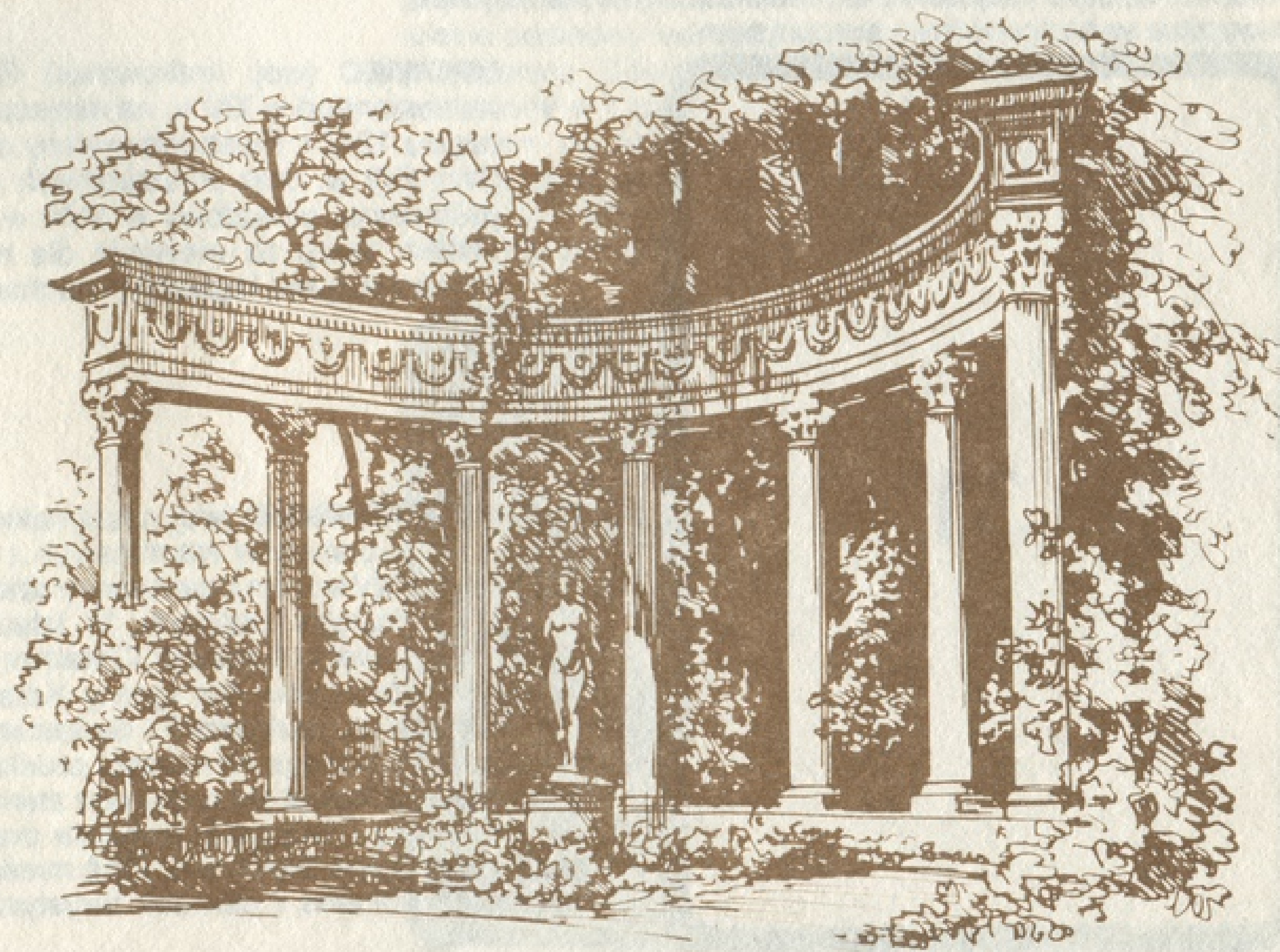

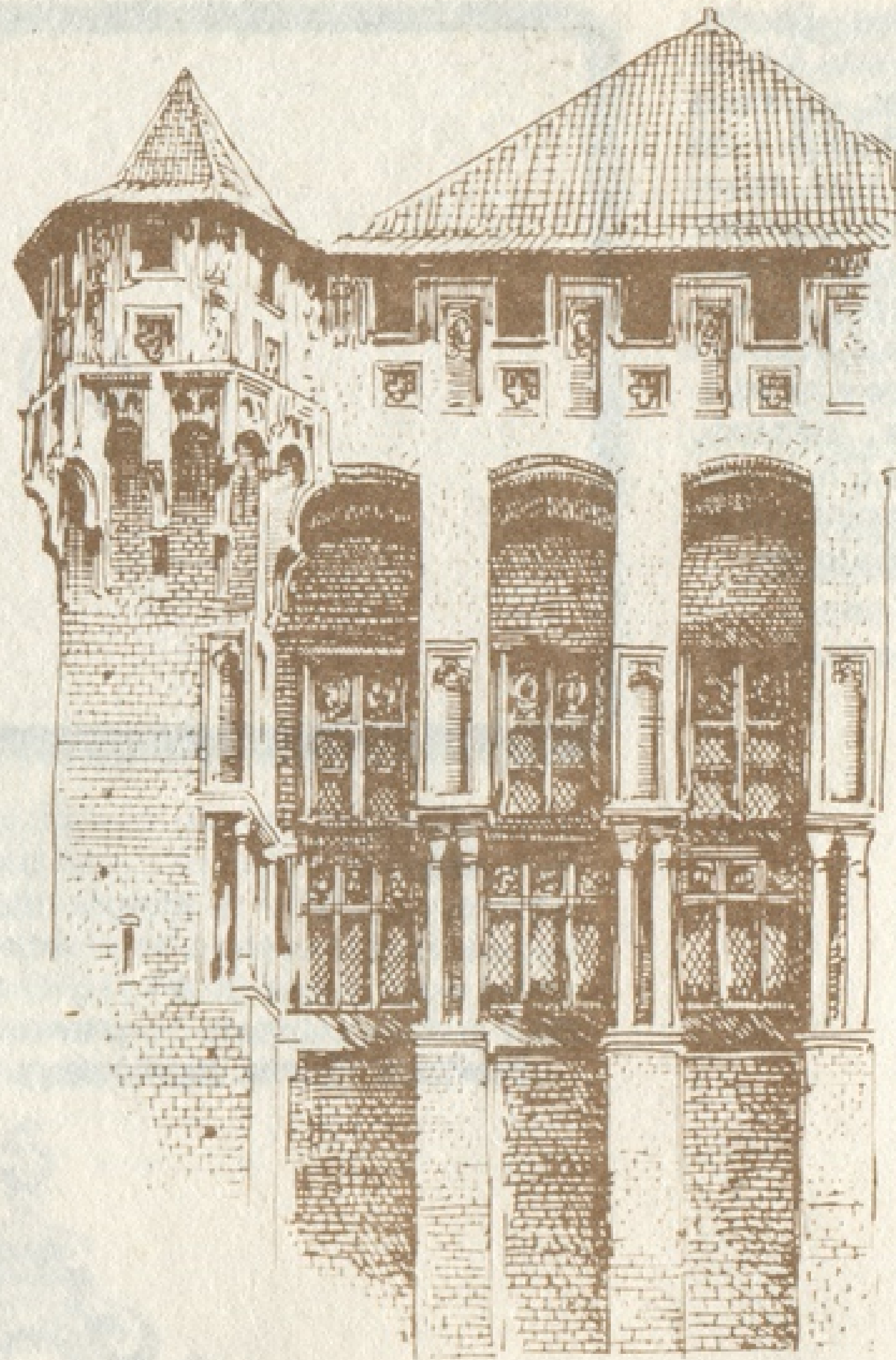
ŁAGÓW (woj. zielonogórskie) Gotycki zamek joannitów położony między jeziorami w malowniczym krajobrazie. W 1350 r. rycerze Zakonu św. Jana Jerozolimskiego (później zwanego Maltańskim) wznieśli zamek na miejscu grodu. W 1812 r. po kasacji zakonu przeszedł w ręce prywatne. Po wojnie i przeprowadzonych restauracjach oraz adaptacjach, przeznaczony został na dom wczasowy.

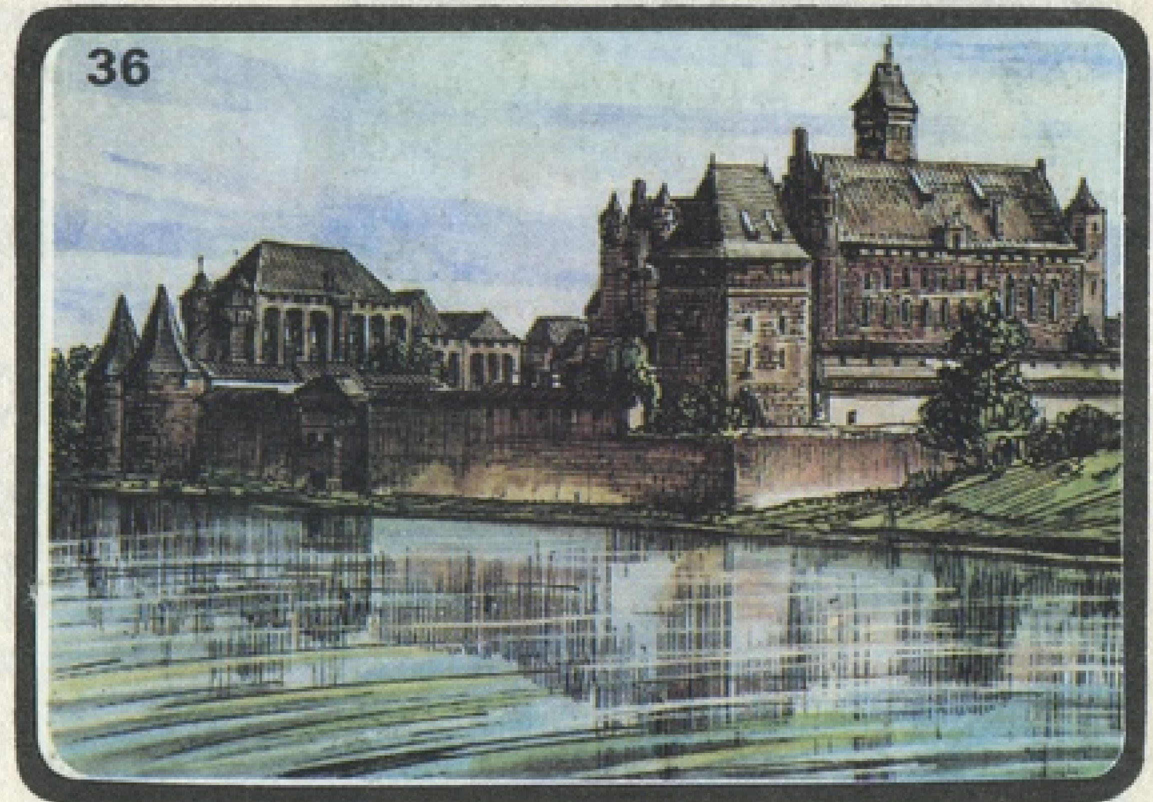
ŁAŃCUT (woj. rzeszowskie) Rezydencja Lubomirskich proj. M. Trappoli wzniesiona w latach 1629–41. W 1817 r. następni właściciele – Potoccy usunęli zbędne fortyfikacje i wybudowali ujeżdżalnię i wozownię. We wczesnobarokowej rezydencji mieści się muzeum wnętrz ze zbiorami malarstwa, rzemiosła artyst., rzeźby oraz biblioteka. W wozowni muzeum powozów z XVIII-XX w. Pałac otacza rozległy park romantyczno-naturalistyczny.

Łańcut. Glorietta w ogrodzie.

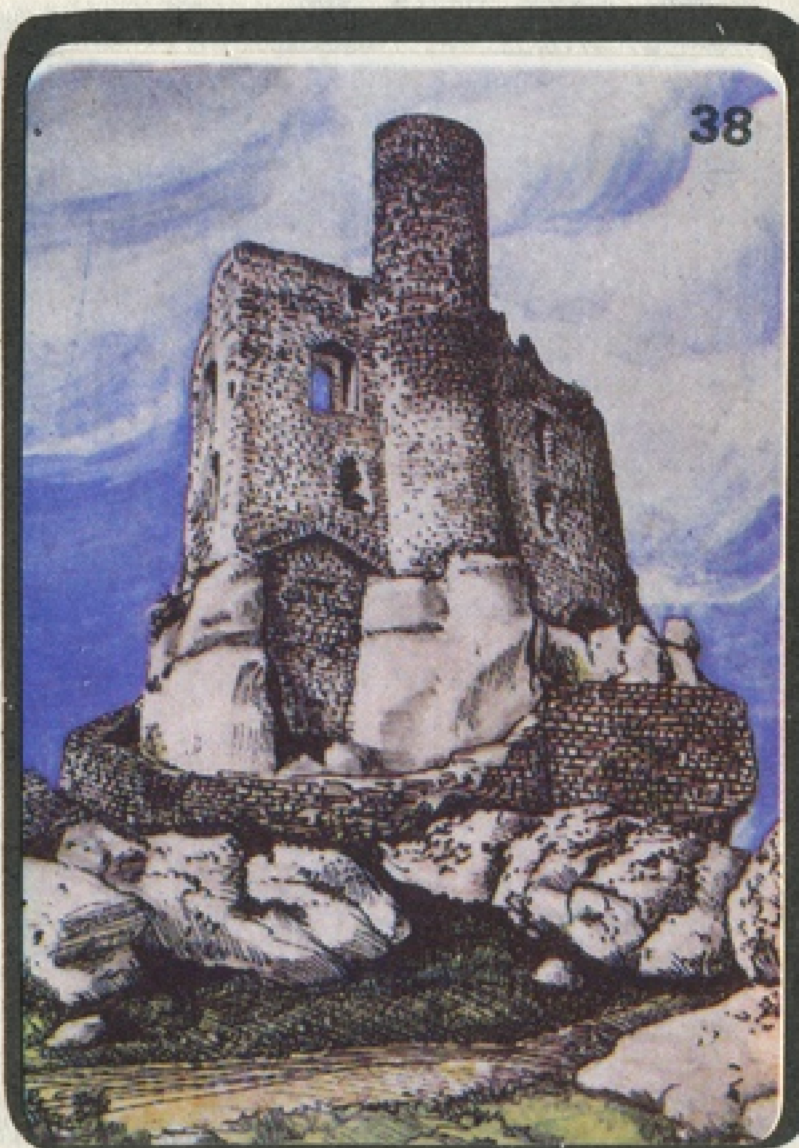

MALBORK (woj. elbląskie) Najpotężniejsza twierdza gotycka w Europie. Siedziba wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego złożona z Zamku Wysokiego (XIII w.), Średniego (XIV w.) i gospodarczego przedzamcza (XIV-XV w.). Zdobyty przez Polaków w 1457 r. był do 1772 r. siedzibą starostów. Po zniszczeniach 1945 r. odbudowany, mieści muzeum. Jeden z najwybitniejszych zabytków architektury obronnej.

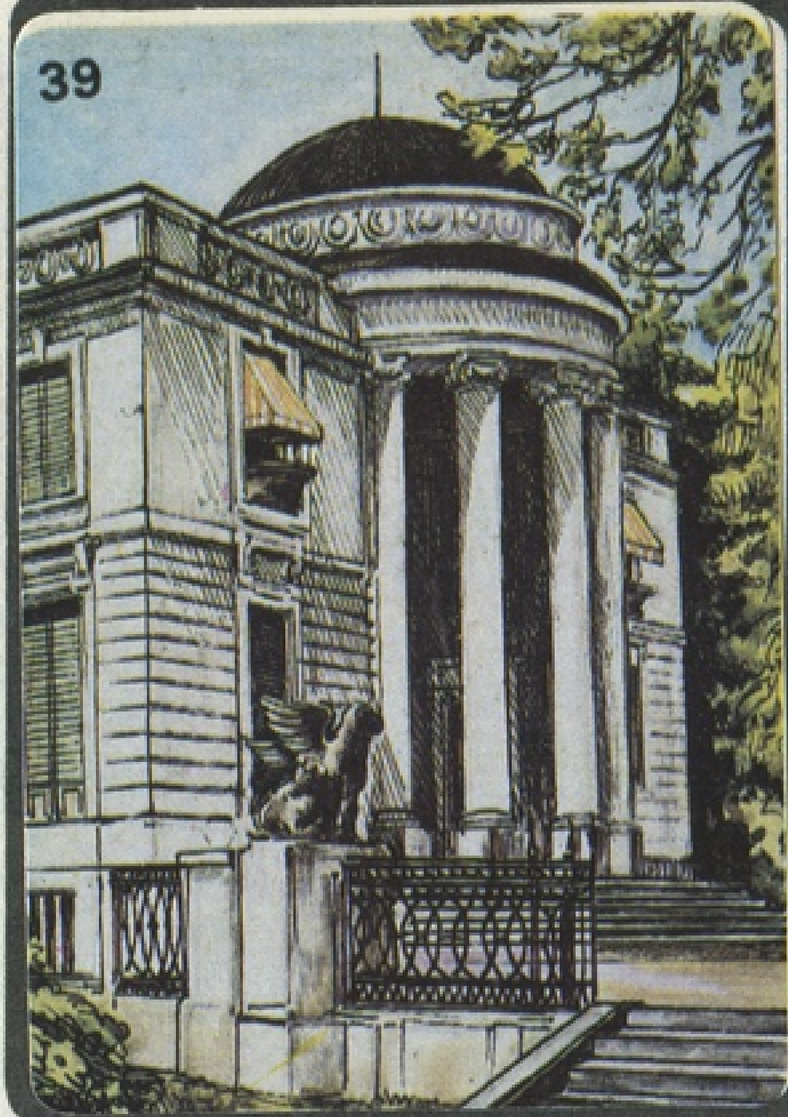
Malbork. Elewacja sali wielkiego mistrza.

MIRÓW (woj. częstochowskie) Ruina zamku wzniesionego na wapiennej skale wokół wieży strażniczej z czasów Kazimierza Wielkiego przez rodzinę Lisów. Kolejno zmieniał właścicieli. Myszkowscy rozbudowali warownię, a ostatni – Męcińscy zamieszkiwali ją do 1787 r. Od tej pory opuszczony zamek popadł w ruinę, obecnie zabezpieczoną.

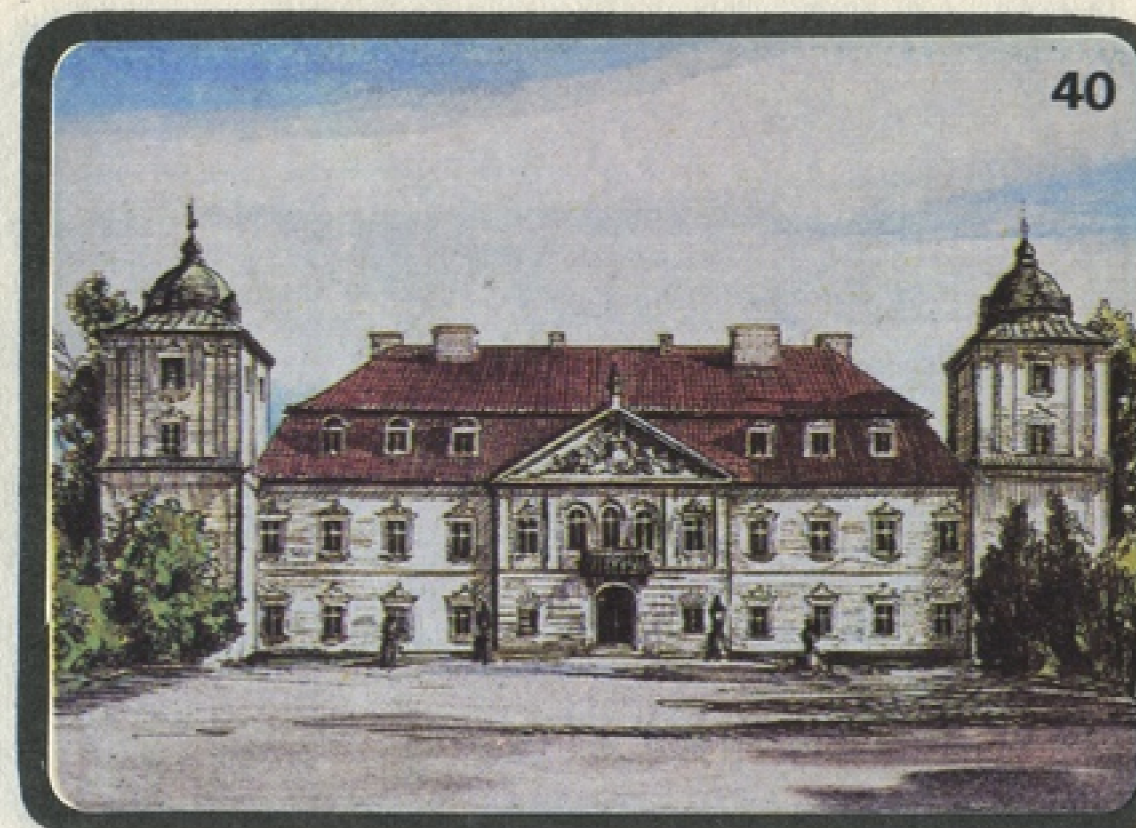

MAŁA WIEŚ (woj. częstochowskie) Klasycystyczny pałac z lat 1783–6. Wybudowany rodzinie Walickich przez arch. Szpilkowskiego, w otoczeniu starego parku o pięknych skupiskach drzew i stawów. Zatrzymywał się tu król Stanisław August Poniatowski.

NATOLIN (Warszawa-Mokotów) Klasycystyczny pałac Potockich proj. S. B. Zuga z lat 1780–82 o znamionach twórczości Palladia otoczony parkiem, gdzie wśród starodrzewia rozmieścił Aigner typowe dla romantyzmu akcenty architektury (pomnik Natalii, „holendernię", świątynię grecką).

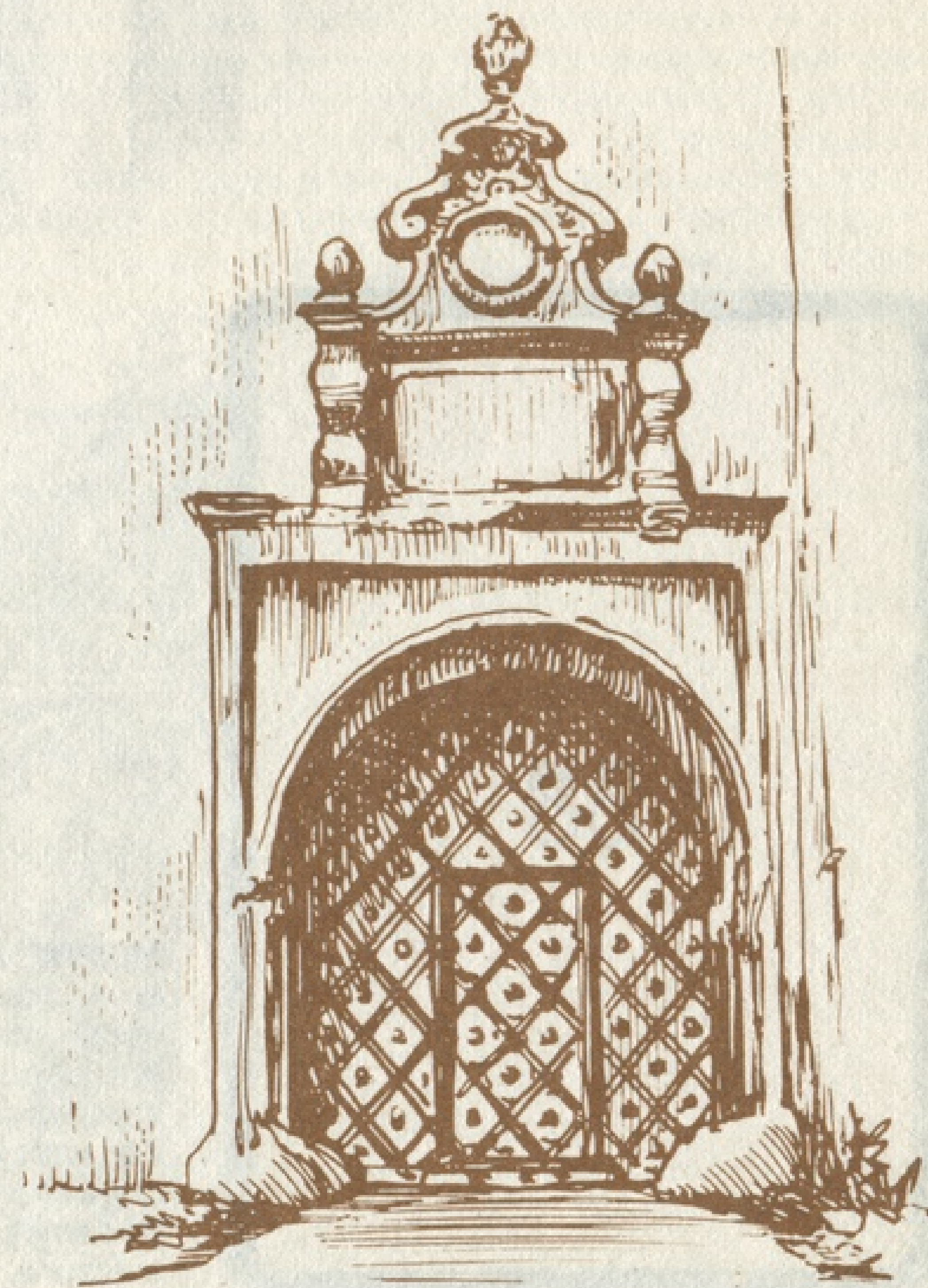
NIEBORÓW (woj. skierniewickie) Zbudowany w latach 1695–97 wg projektu Tylmana z Gameren barokowy pałac prymasa Radziejowskiego, później Ogińskich i od 1744 Radziwiłłów. Zawdzięcza swą sławę późniejszej dekoracji i wyposażeniu wnętrz oraz rozległemu parkowi. Bogate zbiory sztuki (m.in. słynna głowa Niobe) i rękodzieła gromadzi w pałacu oddział Muzeum Narodowego. Na drodze do Łowicza słynny park romantyczny „Arkadia" założony przez Helenę Radziwiłłową w 1778 r. projektu S. B. Zuga, uważany w swoim czasie za jeden z najpiękniejszych w Europie.

NIEDZICA (woj. nowosądeckie) Zamek rycerski na skale u przełomu Dunajca wzniesiony w stylu gotyckim przez węgierską rodzinę Berzevici w 1330 r. (w tym czasie – na terenie Węgier). Przebudowany w stylu renesansowym przez Zapolyę w 1470 i przez Horvatha w 1589 r., opatrzony bastejami w 1601. Uszkodzony pożarem w poł. XIX w. odrestaurowany został w 1861 r. Dziś interesujący w swych różnorodnych i oryginalnych formach, położony w najpiękniejszym krajobrazie Polski, jest domem wypoczynkowym Stow. Historyków Sztuki.

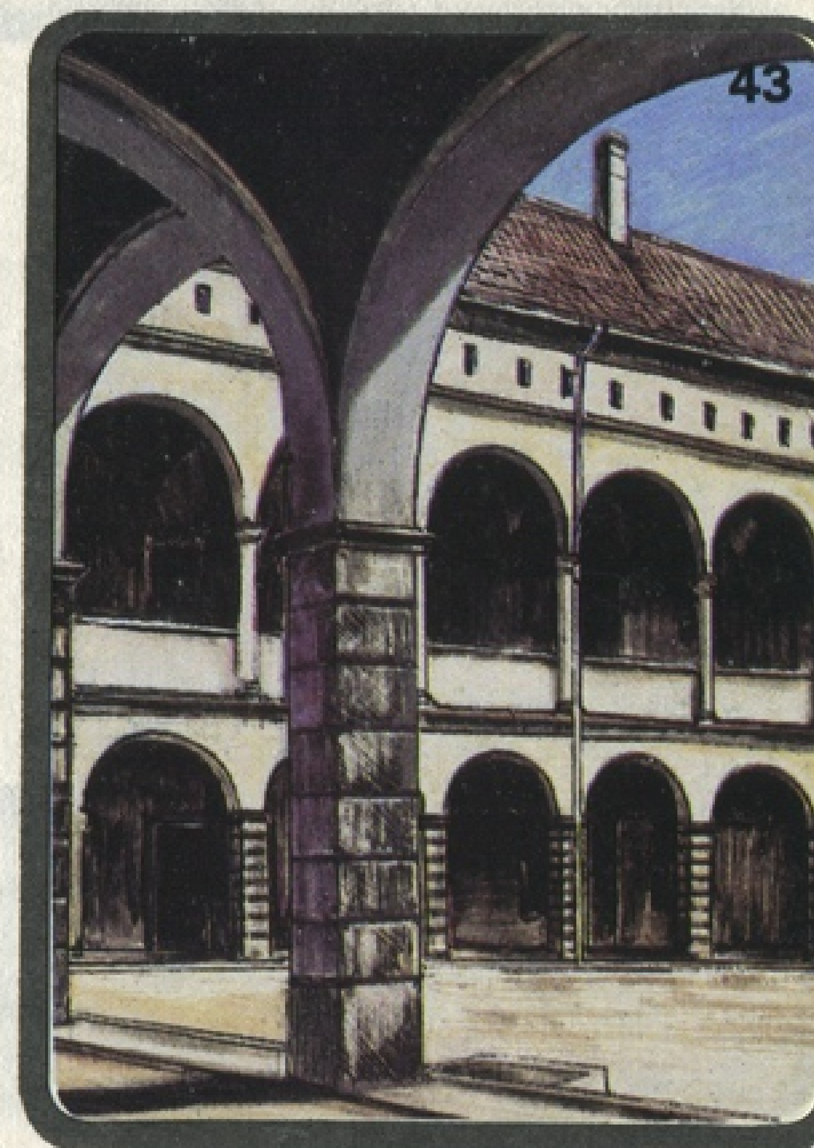
Niedzica. Brama zamkowa.

NIDZICA (woj. olsztyńskie) Gotycki zamek krzyżacki z XIV w. wśród bagiennego terenu Nidy. Od 1402 r. siedziba wójta zakonnego. Zdobyty przez Jagiełłę w 1410 r., a po przywróceniu go Zakonowi, ponownie zdobyty przez mieszczan i oddany władzom polskim (1454). Po 12 latach znów zwrócony Krzyżakom. Odrestaurowany po zniszczeniach w 1945 r., służy celom kulturalno-turystycznym.

NIEPOŁOMICE (woj. krakowskie) Renesansowy zamek króla Zygmunta Augusta wzniesiony w latach 1550–71, przez budowniczego Tomasza Grzymałę, przy współpracy artystów włoskich, na miejscu gotyckiego zamku z czasów Kazimierza Wielkiego. Rozległe założenie o planie kwadratu tworzy wewnętrzny dziedziniec, otoczony niegdyś trzykondygnacyjnymi budynkami. W 1637 r. powstały krużganki piętra z klatkami schodowymi na narożach. Po zniszczeniach zniesiono trzecią kondygnację (1800 r.) i zmieniono dachy. Cenny zabytek architektury, w którym pomieszczono kilka nieodpowiednich instytucji, chyli się dziś ku upadkowi.

ODRZYKOŃ (woj. rzeszowskie) Na wapiennej skale ruiny zamku rycerskiego „Kamieniec". Zbudowany w poł. XIV w. przez Klemensa z Moskorzewa gościł Władysława Jagiełłę. W XV w. dobudowano podzamcze od strony zachodniej. Drugie, od wschodu powstało w 1512 r. Po zmianie właścicieli (Bonerowie, Firlejowie, Siemieńscy) osiadają tu Skotniccy poddając zamek remontom i przebudowom. Aż do 1945 r. zmieniał właścicieli, lecz od końca XVIII w. popadał w ruinę. Jeszcze w 1860 r. Starowieyscy wydali obiad w jednej z sal. Dziś jest malowniczą trwałą ruiną.

OGRODZIENIEC (woj. katowickie) Rycerska siedziba Włodków Sulimczyków w XIV i XV w. Od 1521 r. – Bonerów. Seweryn Boner wzniósł na kanwie starej późnogotyckiej warowni renesansową siedzibę. W 1655 r. częściowo spalony przez Szwedów, ponownie zmieniał właścicieli (Warszyccy, Męcińscy). Zamieszkany jeszcze w 1810 r. lecz zaniedbany przez kolejnych mieszkańców stał się trwałą ruiną, obecnie zabezpieczoną, jedną z piękniejszych na „szlaku orlich gniazd".

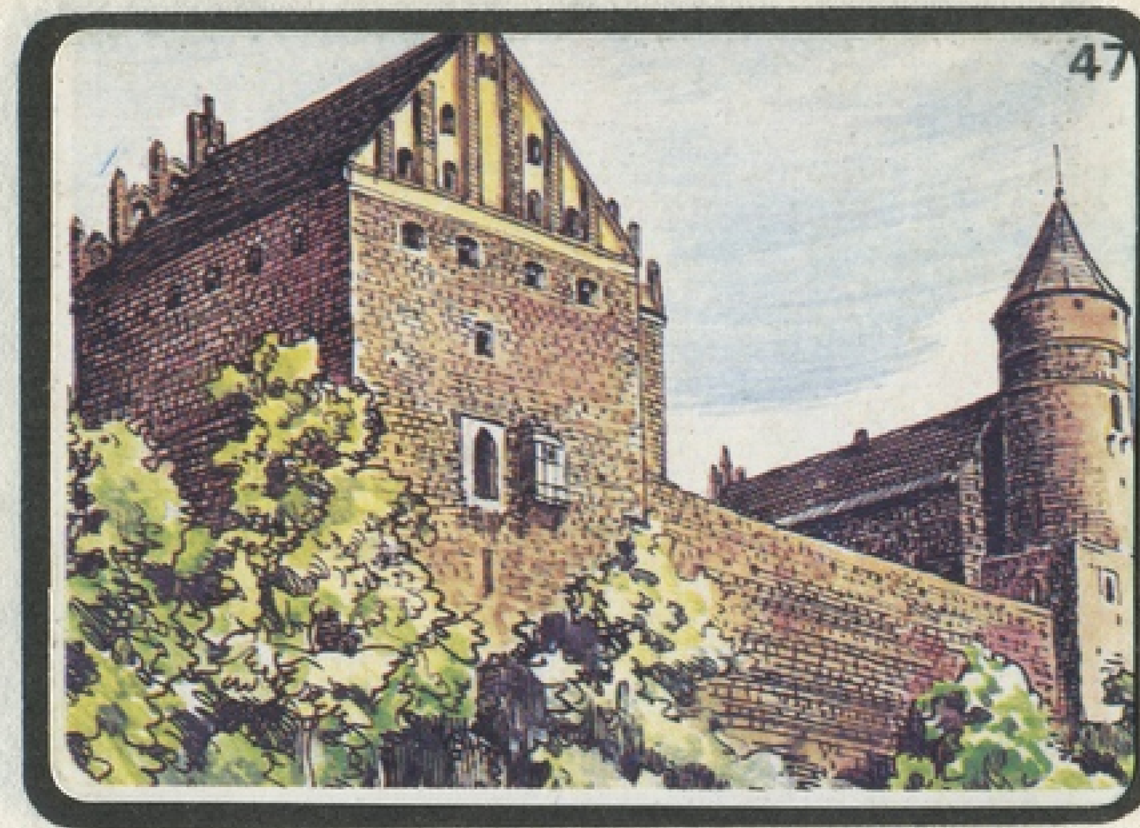

OLSZTYN (woj. częstochowskie) Gotycki zamek królewski Kazimierza Wielkiego z poł. XIV w. przebudowany przez starostę Piotra Opalińskiego w latach 1540–51. W 1587 r. oblegany przez wojska księcia Maksymiliana, a broniony przez Kacpra Karlińskiego – nie został zdobyty. Uszkodzenia i zniszczenia poczynione przez wojska szwedzkie (1656) doprowadziły zamek do ruiny.

OPORÓW (woj. płockie) Interesujący przykład późnogotyckiego zamku rycerskiego. Na nizinnym terenie, na wysepce otoczonej wałem wzniesiony w latach 1434–49 przez biskupa Oporowskiego. Od XVII w. zmieniał właścicieli przechodząc w ręce Sohołłubów, Korzeniowskich, Pociejów i Oborskich. W 1837 r. przeszedł w posiadanie rodziny Orsettich, którzy przeprowadzili generalne remonty dodając modne wówczas detale neogotyckie (widoczne dziś wokół wejścia głównego). Po wojnie przeprowadzono prace konserwatorskie. Obecnie w dobrze zachowanych wnętrzach znajdują się zbiory oddziału Muzeum Narodowego.

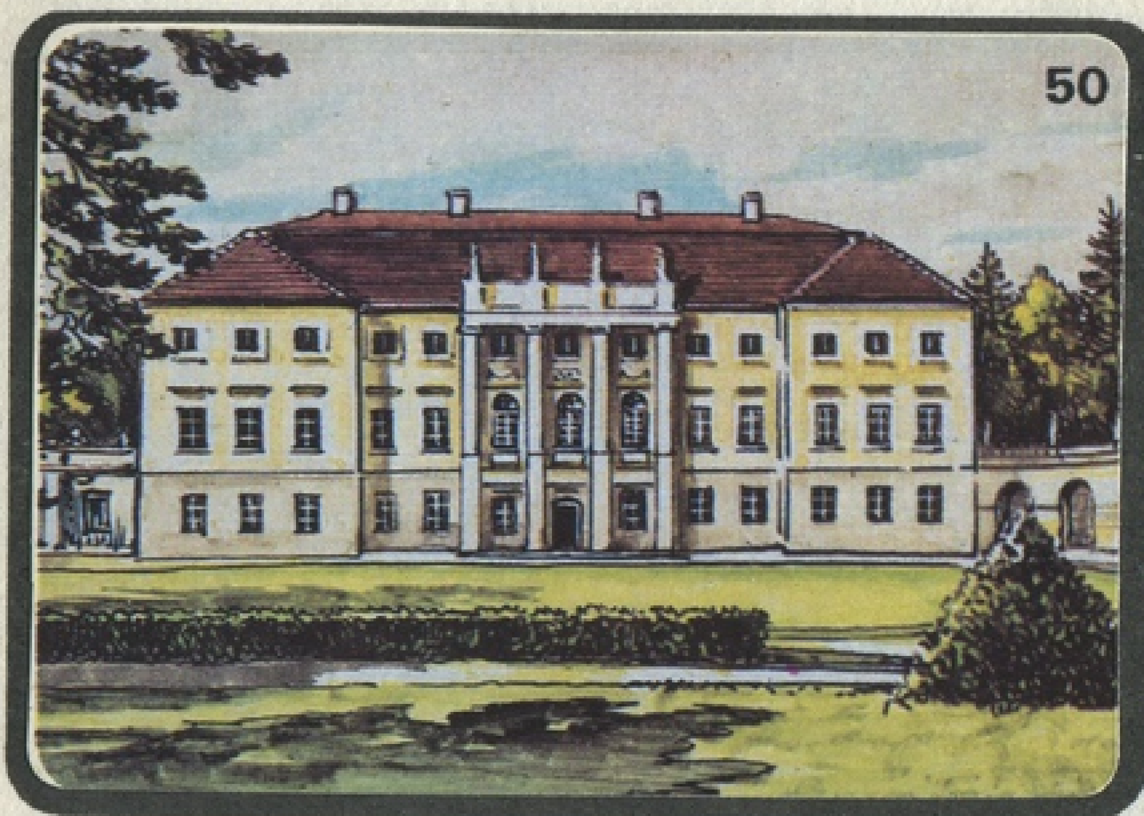

OLSZTYN. Zamek krzyżackiej kapituły warmińskiej z poł. XIV w. W 1410 zdobyty przez wojska polskie, wrócił pod władzę Zakonu w latach 1455–61. Od 1466 r. wraz z Warmią w posiadaniu polskim. Mikołaj Kopernik pełnił funkcję administratora zamku w latach 1516–21 przysposabiając go do obrony przeciw Krzyżakom (1520 r.). Rozbudowę prowadzono w 1 poł. XV w., a w pocz. XVI dodano sklepienia kryształowe widoczne w komnacie kopernikowskiej. Obecnie mieści Muzeum Mazurskie.

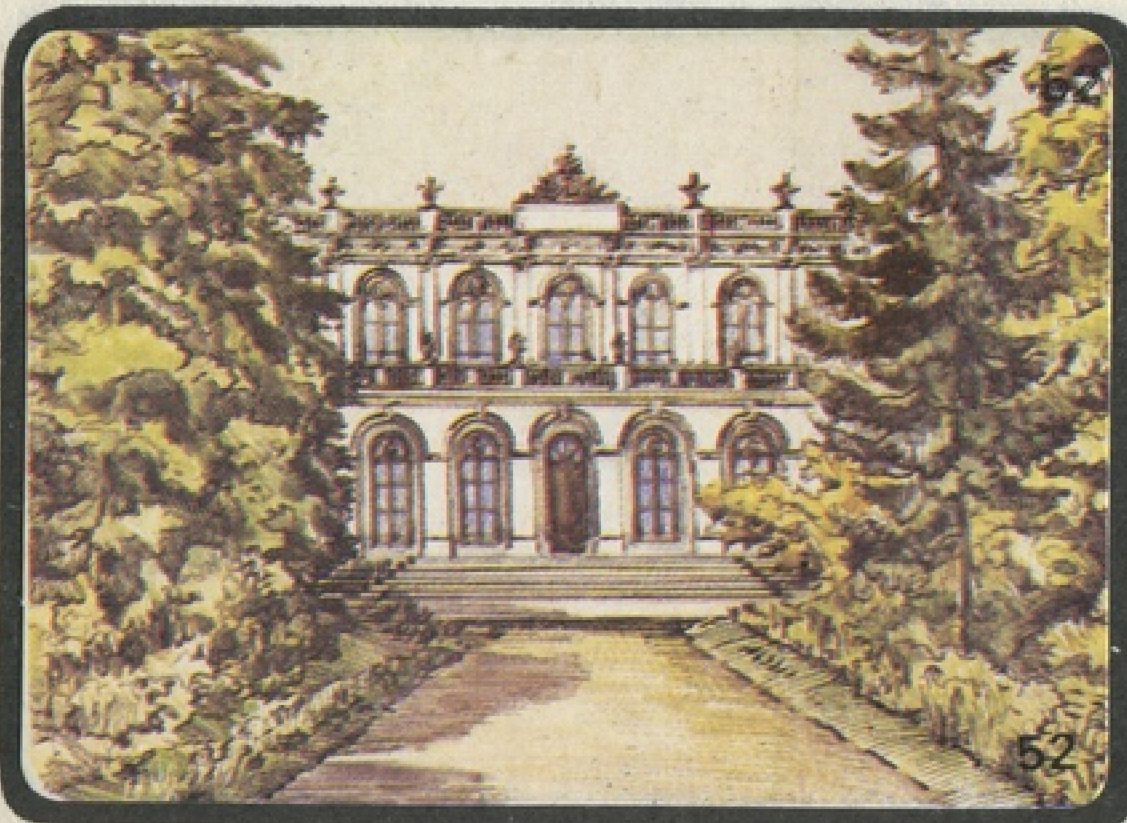
OTWOCK STARY (woj. warszawskie) Podmiejska rezydencja Leśniowolskich, później Bielińskich. Wybudowana w latach 1693–1703 prawdopodobnie przez braci Fontanów Józefa i Jakuba. Od poł. XIX w. nie zamieszkana pozostawała przez sto lat w ruinie. Dopiero po wojnie przystąpiono do remontu pięknego barokowego pałacu, położonego wśród założeń parkowych opartych na wzorach XVIII w.

PAWŁOWICE (woj. leszczyńskie) Klasycyzujący pałac proj. Kamsetzera z końca XVIII w. Typowy dla rozwiązań architektury tego okresu, będącej pod wpływem Palladia. Wnętrza zdobione dekoracją stiukową tegoż autora mieszczą pracownie Instytutu Zootechniki. Pozostałości parku typu francuskiego z pięknymi okazami starodrzewia.

PILICA (woj. katowickie) Pałac w neorenesansowym stylu wzniesiony w XIX w. na miejscu zamku Padniewskich z pocz. XVII w. Fortyfikacje bastionowe o planie czworoboku założone przez kasztelana krakowskiego Stanisława Warszyckiego w 1651 r. Podczas wojen szwedzkich zniszczony został wjazd i brama. Tarasy bastei pokrywa stary park.

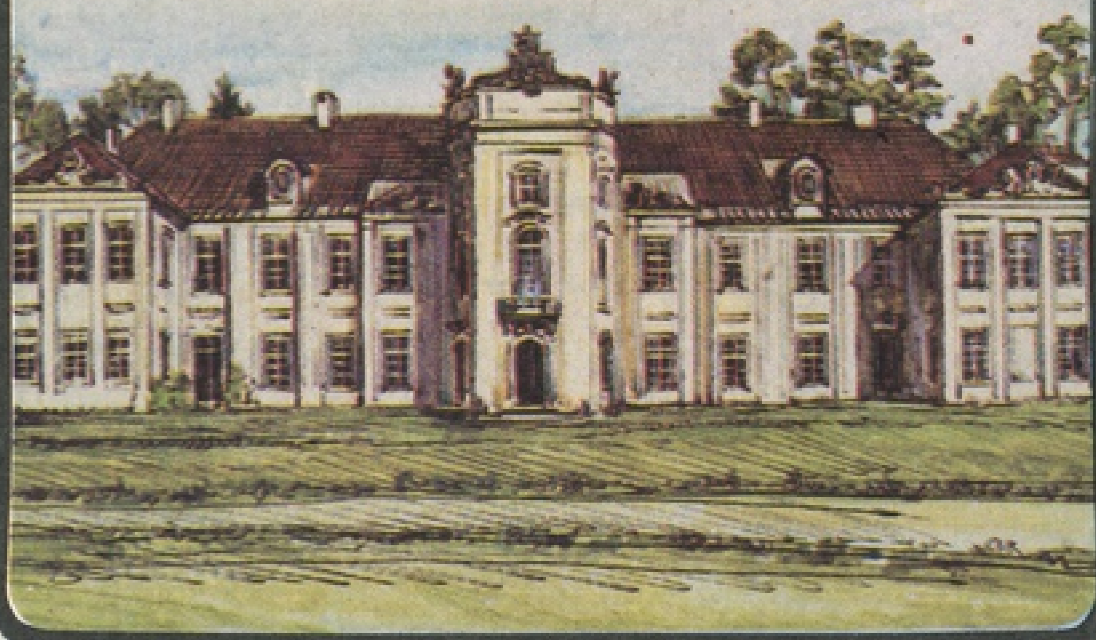

PIESKOWA SKAŁA (woj. krakowskie) Pierwotnie gotycki zamek królewski Kazimierza Wielkiego. Od 1377 do 1608 r. w posiadaniu rodziny Szafrańców. Przebudowany w 1542–44 i 1580 r. na zamek renesansowy. W 1640 r. rozpoczęto budowę bastionów, które wykończono po zdobyciu zamku przez Szwedów w 1655 r. Po pożarze restaurowany w 1780 r. przez nowego właściciela – Wielopolskiego. W 1850 r. pożar ponownie strawił zabytkowe wnętrza. W trakcie odbudowy (1866–77) odkryto przemurowane krużganki dziedzińca. Po konserwacji w latach 1948–64 stał się muzeum – oddziałem Państw. Zbiorów Sztuki na Wawelu. Położony w pięknym naturalnym krajobrazie Pienin graniczy z pozostałością parku z epoki tzw. historyzmu. Wewnątrz murów reaktywowano ogród wirydarzowy.

Pieskowa Skała. Maszkaron w krużganku.

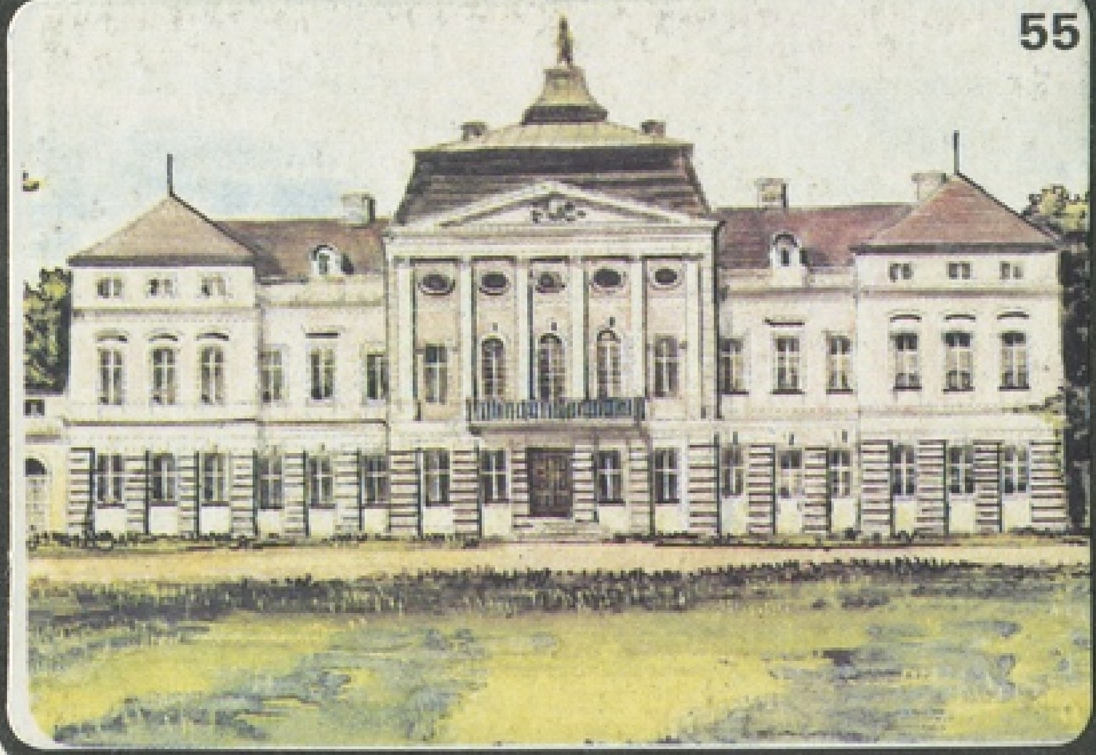

RADZYŃ PODLASKI (woj. bialsko-podlaskie) Pałac Potockich proj. Jakuba Fontany budowany w latach 1750–1759 w stylu późnego baroku. Dekoracja ryzalitów pałacu i oranżerii jest pięknym przykładem rokoka w Polsce. Założony przy pałacu park typu francuskiego (którego fragmenty widoczne są i dziś) zyskał miano „podlaskiego Wersalu".

RESZEL (woj. olsztyńskie) Gotycki zamek biskupi z XIV w. W latach 1505–94 nastąpiła modernizacja murów obronnych i rozbudowa. W tym okresie podwyższono narożną wieżę i połączono basteje gankiem. W XVII i XVIII w. pełnił rolę letniej rezydencji biskupów, później stał się pruskim więzieniem. Zachowany niemal w pierwotnej formie mieści muzeum i pomieszczenia Towarzystwa „Pojezierze".

ROGALIN (woj. poznańskie) Pałac Raczyńskich, klasycystyczny z elementami rokoka. Rozpoczęty w końcu XVIII w. przez Merliniego i Kamsetzera. Ukończony na pocz. XIX w. Jest najrozleglejszym założeniem pałacowym w Polsce. W 1939 r. obrabowany przez hitlerowców. Dziś mieści oddział Muzeum Nar. w Poznaniu (wnętrza i galeria obrazów). Z 2 poł. XVIII w. pochodzi park francuski. Obok – angielski, w którym rosną słynne dęby rogalińskie – pomniki przyrody.

Dęby rogalińskie.

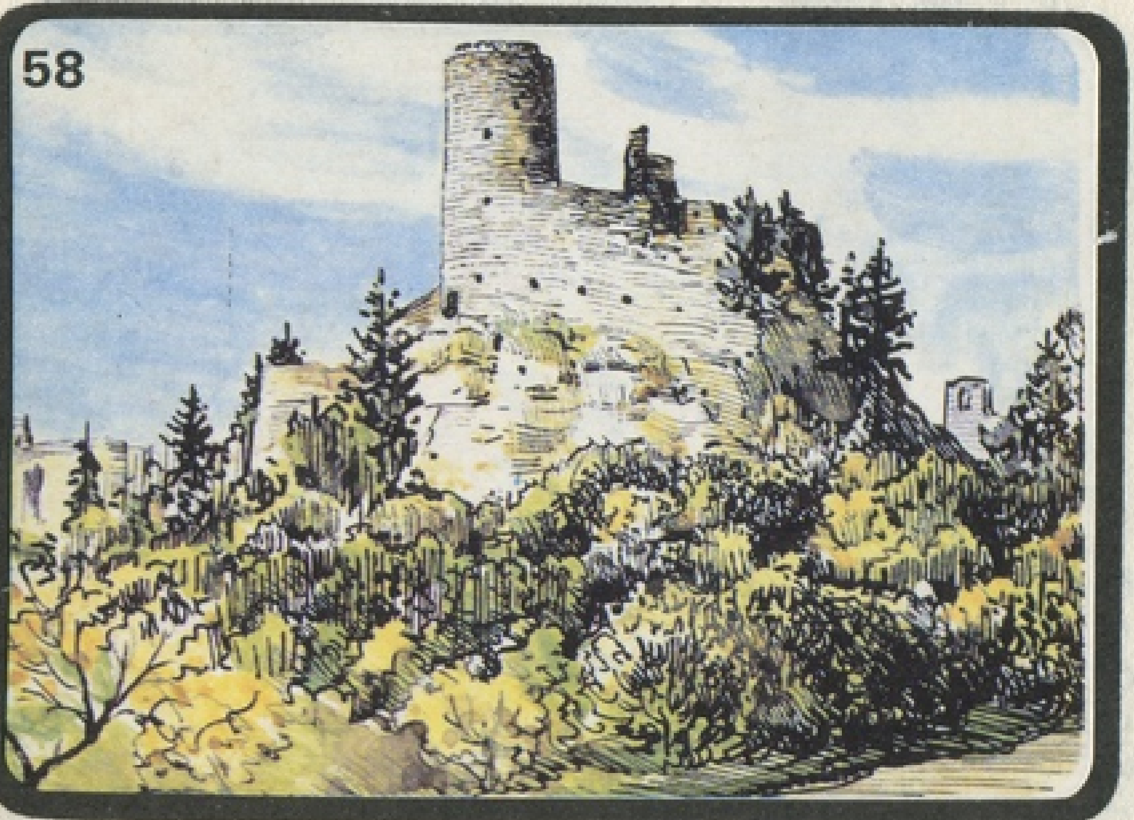

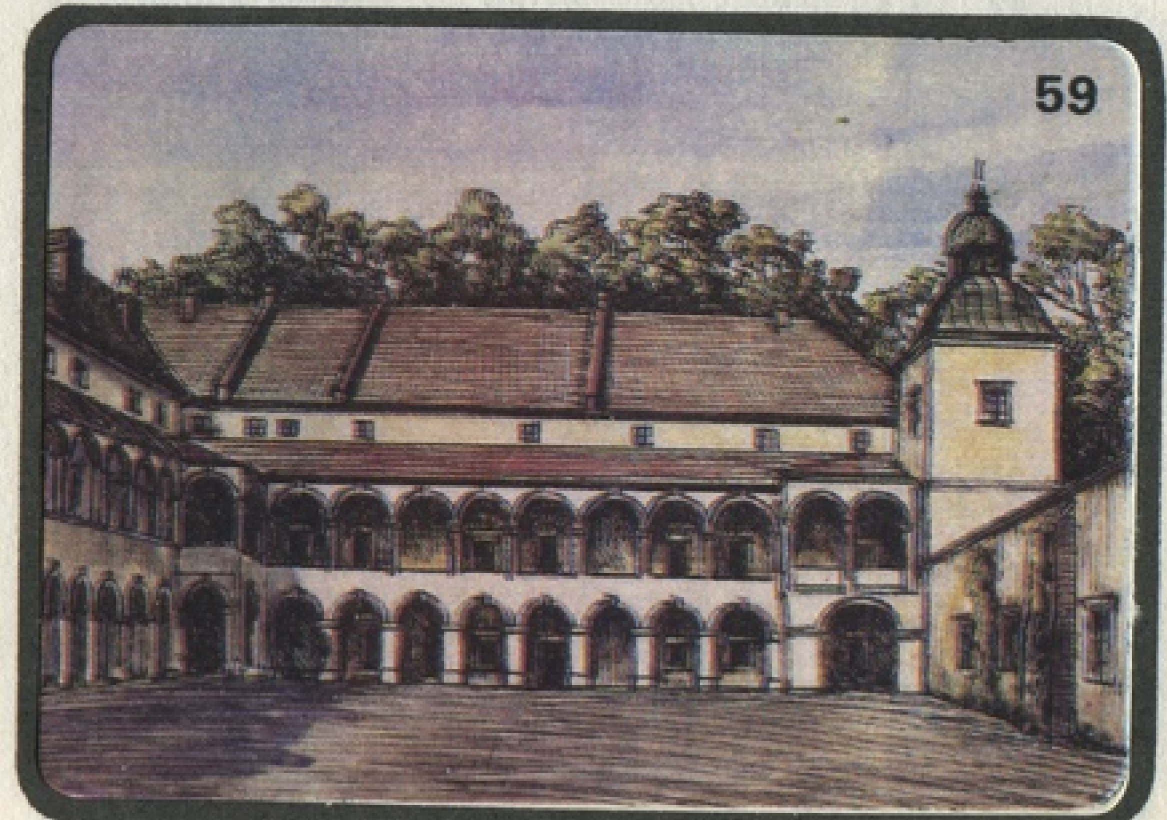
RYDZYNA (woj. leszczyńskie) Pierwotny zamek gotycki (1403–22) Jana z Czernicy przekształcony został przez Rafała Leszczyńskiego w końcu XVII w. na pałac barokowy na kanwie gotyckich murów, z dziedzińcem i czterema narożnymi wieżami. W 1738 r. Rydzyna stała się własnością Sułkowskich i siedzibą ordynacji. Arch. Pompeo Ferrari przebudował skrzydło zach. Kolejne przebudowy w poł. XVIII w. prowadził arch. Karol Franz. Wychował się tu Józef Sułkowski, adiutant Napoleona. Od 1909 r. fundacja założona przez ostatniego ordynata prowadziła w zamku szkołę męską działającą do 1939 r. W 1945 r. budynek został spalony. Odbudowany w 1950–65 r. w stanie surowym. Przy pałacu – angielski park otoczony fosą.

SMOLEŃ (woj. katowickie) Gniazdo rodu Pileckich-Toporczyków. Pierwotnie zameczek z XII w. wokół cylindrycznej wieży na skale. Zamek gotycki z XIV w. W 2 poł. XVI w. rozbudowany w stylu renesansowym przez S. Bonera. Później własność Padniewskich, którzy go przebudowali. Po zniszczeniu przez Szwedów pozostał opuszczoną ruiną.

SIEWIERZ (woj. katowickie) Gotycko-renesansowy zamek książęcy, później biskupi z XIV w. W 1443 r. zakupiony przez biskupa Zbigniewa Oleśnickiego stał się siedzibą biskupów krakowskich. Kolejne przebudowy (w XVI, XVII w.) zatarły pierwotną architekturę. Opuszczony w końcu XVIII w. popadł w ruinę.

SUCHA (woj. krakowskie) W poł. XVI w. niewielki renesansowy dwór wzniesiony przez Kacpra Castiglione stał się własnością Komorowskich. W 1614 r. Piotr Komorowski zbudował na jego miejscu rozległy zamek zlecając pracę Pawłowi Baudarthowi. Od 2 poł. XVII w. zamek przechodził kolejno w ręce Wielopolskich, Branickich i Tarnowskich. Rozbudowany w 2 poł. XVIII w. Odnowiony w XX w. zachował dwa skrzydła z wieżami z dawnej zabudowy i arkadowy dziedziniec. Dziś mieści liceum.

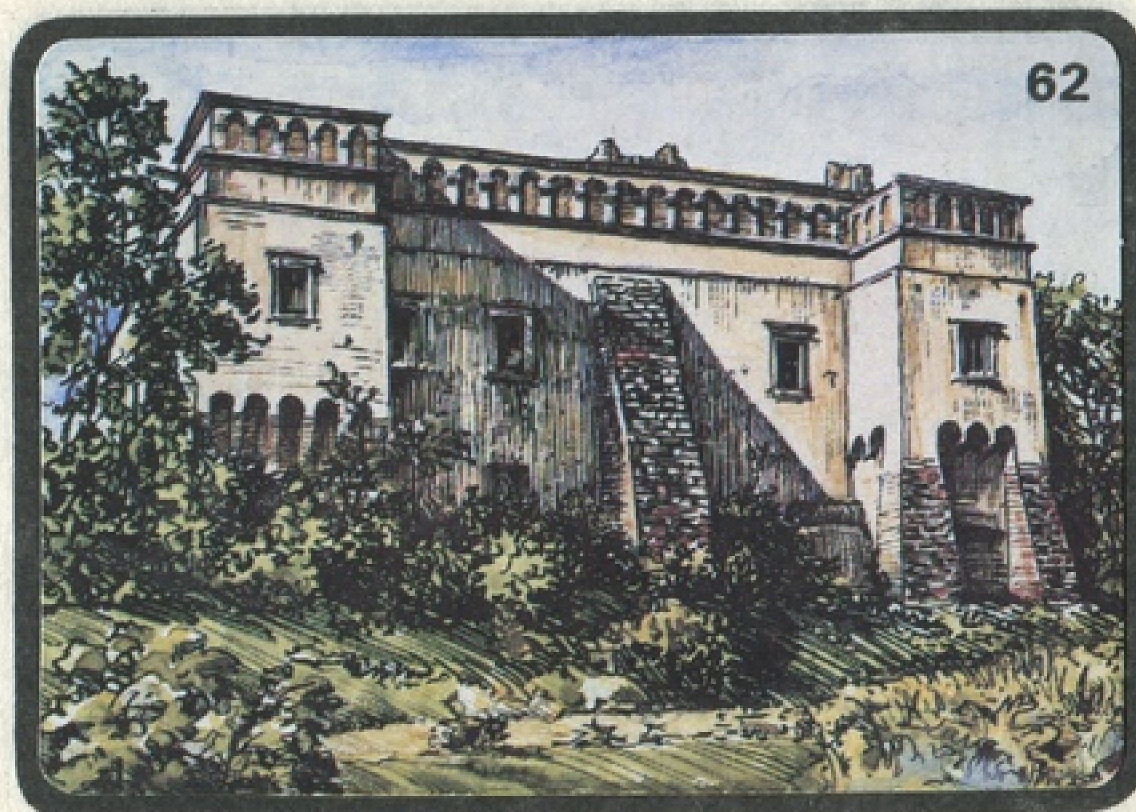

SZCZEKOCINY (woj. częstochowskie) Pałac z 2 poł. XVIII w. przebudowany z polecenia Urszuli Dębińskiej wg proj. Ferdynanda Naxa, architekta z Gdańska, w stylu wczesnego klasycyzmu z akcentami rokokowymi. Typowe dla epoki założenie domu mieszkalnego połączonego z bocznymi oficynami i rozległym gazonem. Przy pałacu – park typu krajobrazowego o dużych walorach dekoracyjnych i złożonej strukturze przestrzennej nad zakrętami rzeki.

SZYDŁOWIEC (woj. radomskie) Zamek rycerski z 1 poł. XV w. wzniesiony przez Stanisława Szydłowieckiego na kanwie gotyckiej, przebudowany w stylu renesansowym przez Mikołaja Szydłowieckiego, kasztelana radomskiego w latach 1509–32 (sylwetkę gotyckiej architektury widać i dziś w bryle budowli). W 1619 r. Albrecht Radziwiłł poczynił w zamku przeróbki, a w 1828 r. Anna Sapieżyna sprzedała go miastu, któremu służył za browar (!). W 1951–52 r. przeprowadzone prace remontowe i konserwacyjne przywróciły zamkowi i okalającej go zieleni świetny wygląd. W odnowionych salkach mieści się muzeum lutnictwa i sztuki ludowej.

SZYMBARK (woj. nowosądeckie) Typowy dla epoki renesansu szlachecki dwór obronny z końca XVI w. na planie prawie kwadratowym lecz bez dziedzińca wewnętrznego, z czterema narożnymi alkierzami – nawiązującymi do wież obronnych. Szczyt zwieńczony attyką. Cenny zabytek rodzimego renesansu znajduje się od 1973 r. w konserwacji.

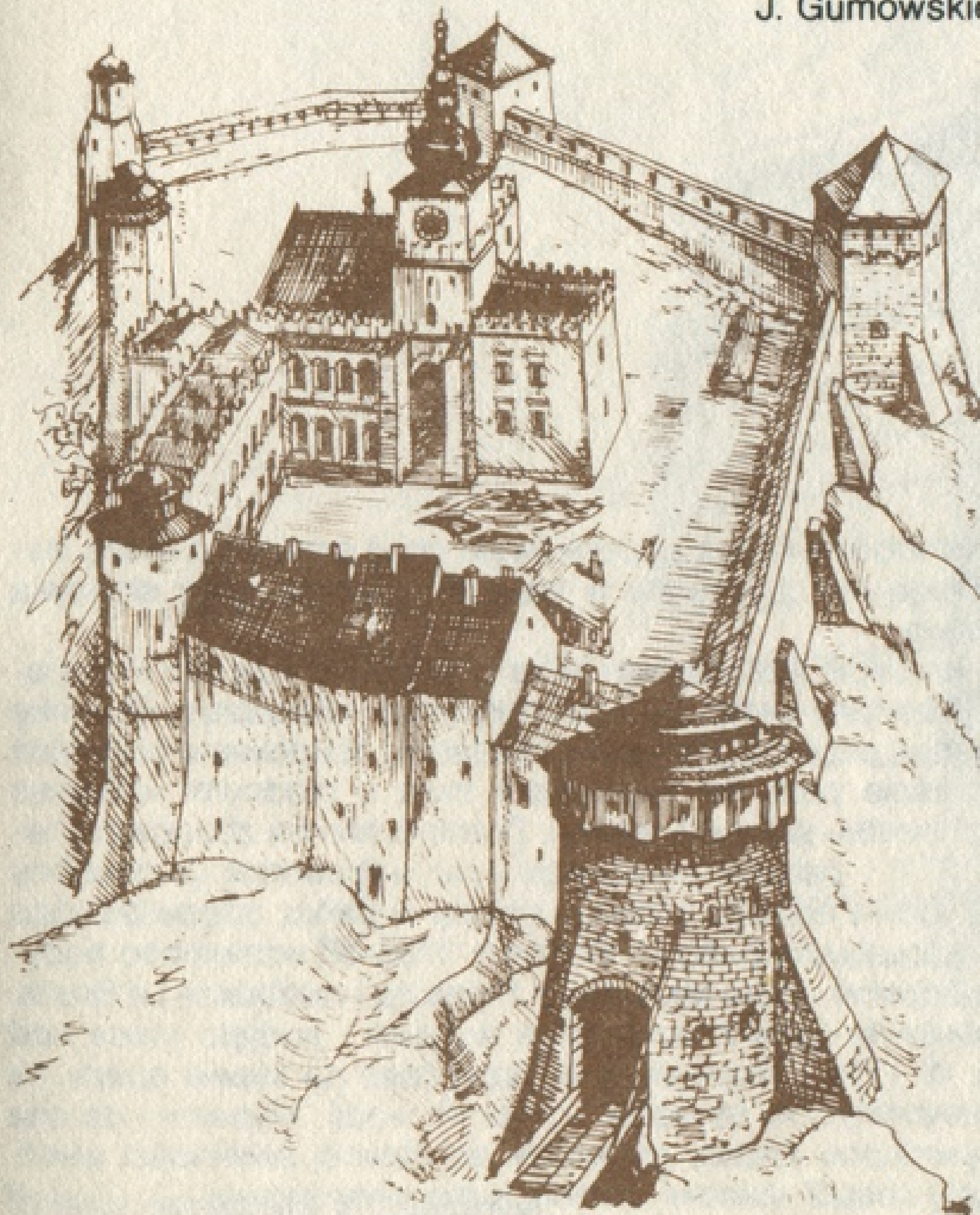

SZYMBARK WARMIŃSKI (woj. olsztyńskie) Zamek kapituły pomezańskiej nad jeziorem. Zbudowany przez proboszcza Henryka ze Skolina w 2 poł. XIV w. Rozbudowywany sukcesywnie w późniejszych wiekach. Spalony został w 1945 r. Dziś stanowi malowniczą ruinę.

ŚMIEŁÓW (woj. poznańskie) Pałac klasycystyczny z 1797 r. proj. S. Zawadzkiego tradycyjnie połączony z bocznymi oficynami. Dekoracja wnętrz przypisywana A. i F. Smuglewiczom. W 1831 r. gościł Adama Mickiewicza.

Rekonstrukcja zamku w Tenczynie wg rysunków J. Gumowskiego, 1934 r.

TENCZYN (woj. krakowskie) Zamek rycerski Andrzeja Tenczyńskiego z poł. XIV w. rozbudowany w XV i XVI w. W 1570 r. był już piękną rezydencją renesansową, obwarowaną przez ostatniego z Tenczyńskich – Jana, kasztelana krakowskiego. Spalony przez Szwedów, odbudowany został przez kolejnych właścicieli. Zamieszkany jeszcze w 1703 r. popadł odtąd w ruinę. Pozostały relikty budowy gotyckiej i renesansowej (attyki) i część wieży bramnej w rodzaju barbakanu – przedbramia. Jedyny przykład takiego obwarowania w Polsce.

WARSZAWA. Zamek. Pierwotny gród był siedzibą kasztelana. Właściwą rezydencją książęcą stał się w poł. XIV w., kiedy powstał tzw. Dom Wielki (elementy gotyckiej architektury odsłoniły badania w latach przed- i powojennych). Do 1526 r. siedziba książąt mazowieckich, a od 1611 do 1794, królewska, gdzie odbywały się sejmy (Sejm Czteroletni), zabawy i festyny.

Zygmunt August zlecił przebudowę zamku i „Domu", lecz jego śmierć przerwała prace nad renesansową budowlą. Dzieło podjął Zygmunt III zatrudniając architektów: Trevana, Castello i Trencallę. Nowo wzniesione budynki nadały zamkniętej całości formę nieregularnego pięcioboku z bramami przelotowymi. Wieżę zegarową ukończono w 1619 r.

Kolejne zmiany nastąpiły za Augusta II, a po pożarze w 1732 r. August III odrestaurował wnętrza budując nową „saską" elewację skrzydła od str. Wisły, z ryzalitem środkowym wielkiej sali audiencyjnej.

Po ponownym pożarze w 1767 r. Stanisław August rozpoczął remonty i przebudowy. Prowadził je Jakub Fontana nadając budynkom w dziedzińcu cechy klasycystyczne. Wnętrza projektowali Merlini i Kamsetzer.

Elewację frontową od str. Placu Zamkowego projektował Ludwik Corio już w XIX w. za czasów namiestnika carskiego. Po zniszczeniach 1939 r. udało się pracownikom Muzeum Narodowego, pod kierunkiem prof. St. Lorentza uratować wiele dzieł sztuki, detali i dekoracji, które po zupełnym zniszczeniu zamku znalazły się w rekonstruowanych murach wzniesionych staraniem całego społeczeństwa.

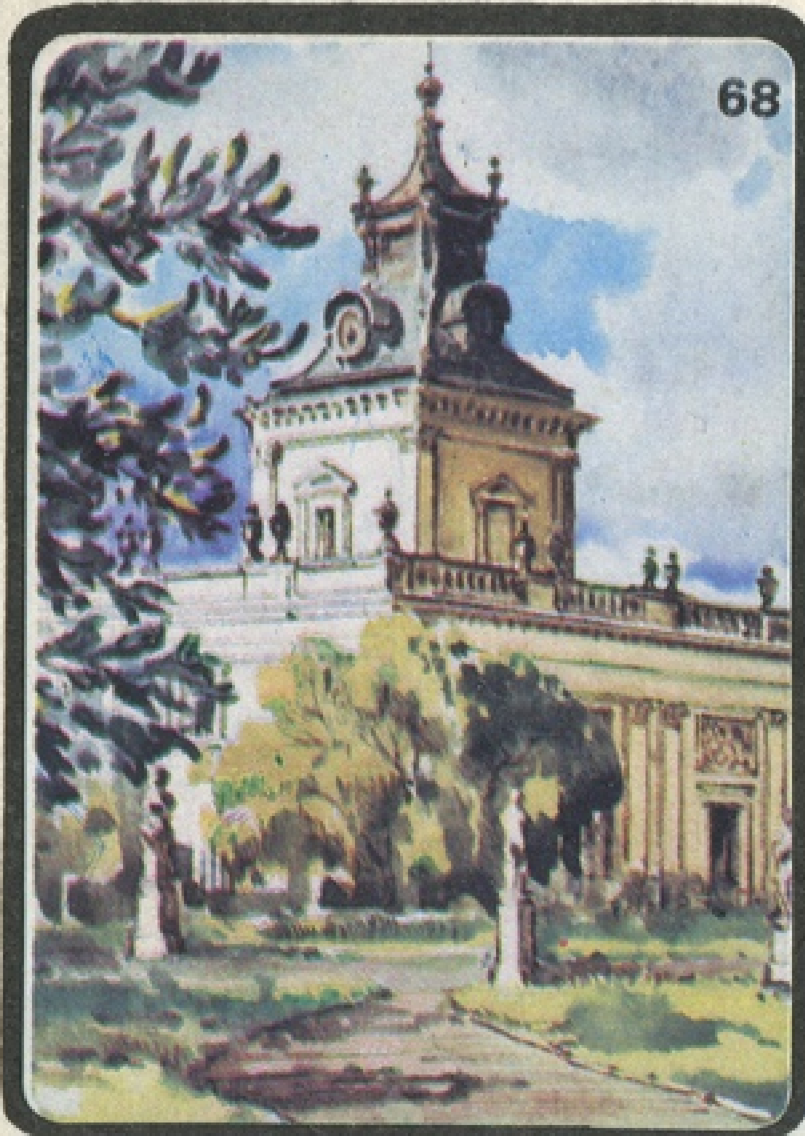

Kartusz Zygmunta III Wazy z kolumny i fasady zamku.

WARSZAWA-ŁAZIENKI. Pałac Na Wodzie i Park Łazienkowski choć posiadają obfitą literaturę i są ogólnie znane, nie mogą być pominięte w naszym wyborze, gdyż stanowią unikalny zabytek na miarę światową.

Zespół pałacowy w obecnym kształcie jest dziełem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Pawilon na wodzie wystawiony przez St. Lubomirskiego mieszczący łazienkę (stąd powstała nazwa pałacu i parku) projektu Tylmana z Gameren, obudowano pokojami mieszkalnymi aranżując jednocześnie park we francuskim stylu z modnymi wówczas dodatkami chińskiej architektury (mostki, galeryjki, altany). Dominik Merlini zbudował charakterystyczny „Biały Domek" (1774) i pałacyk Myślewicki oraz odbudował uszkodzony piorunem budynek „Ermitażu". Budowa nowego pałacu i zmiany w parku, odpowiadające nowemu kierunkowi klasycznemu trwały dość długo. W latach 1786–88 wzniesiono budynek oranżerii (dziś Starej Pomarańczarni) dzieło Merliniego, Plerscha i rzeźbiarza Le Bruna. W tym czasie odsłonięto pomnik króla Jana III na moście Agrykoli i podjęto prace nad przebudową Pałacu Na Wodzie. W 1790 r. Kamsetzer wystawił teatr na stawie oparty na antycznych ruinach palmyry i klasycystyczny okrąglak – zbiornik wody. Wypalony do cna pałac i zdewastowany park przywrócone zostały po wojnie do dawnej świetności wysiłkiem świetnych fachowców, a cały zespół stanowi pomnik kultury narodowej.

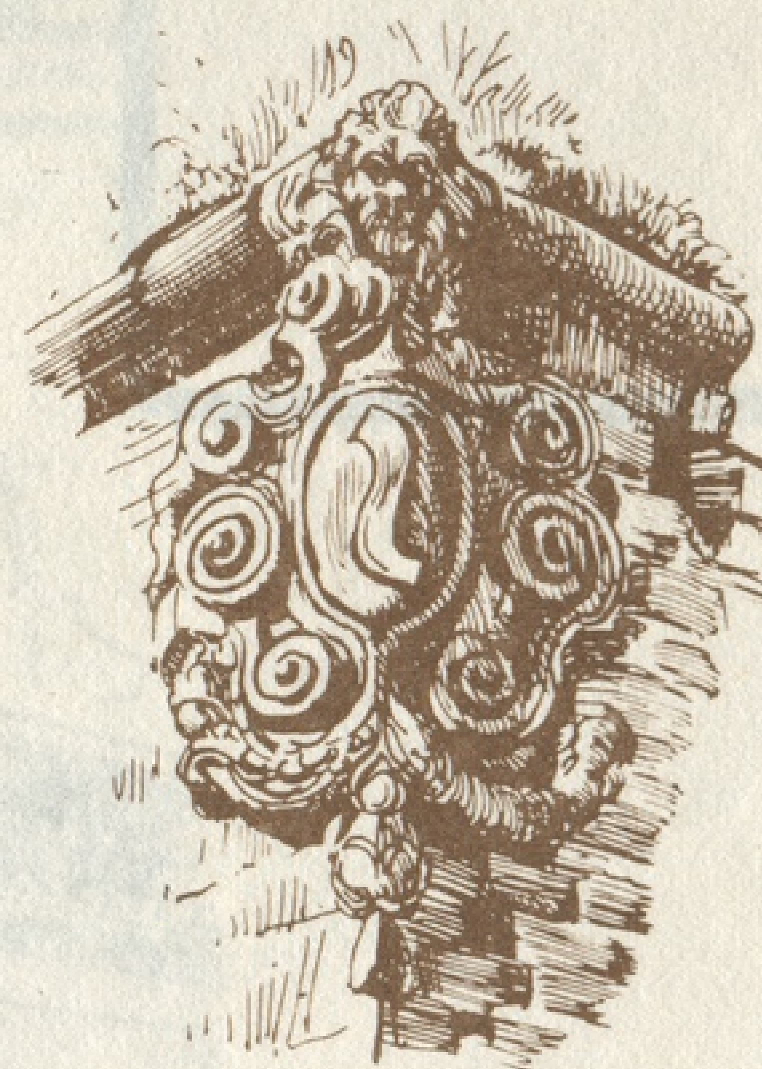

WARSZAWA-WILANÓW. Rezydencja Jana III pod Warszawą (obecnie w granicach miasta) zwana była pierwotnie „Milanowem", a po wybudowaniu pałacu spolszczono włoską nazwę „Villa Nuova". Pałac budowany był przez Agostina Locci na wzór szlacheckiego dworu o planie prostokąta, z czterema narożnymi alkierzami, dekorowany bogato w latach 1681–82. Zbyt mały dwór został rozszerzony z zaakcentowaniem partii środkowej i rozciągnięciem bocznych skrzydeł w galerie zakończone wieżami. Nadało to architekturze cechy rozwiniętego, bogatego baroku, opartego na wzorach włoskich. Jednocześnie planowano coraz szersze otoczenie pałacu, komponowane geometrycznie na wzór francuski. Również na francuską modłę aranżowano wnętrze. W 1692 r. pałac zyskał nadbudowę z wielką salą, attyki z płaskorzeźbami, a na bocznych wieżach wysokie, barokowe hełmy. W latach trzydziestych XVIII w. dodano boczne skrzydła – galerie. Gdy po śmierci króla Wilanów przeszedł w posiadanie rodzin magnackich (Sieniawskich, Czartoryskich, Lubomirskich, Potockich), skrzydła zamykające plan pałacu w otwarty od wjazdu czworobok uległy dalszym przebudowom. W 1802 r. Aigner i Potocki przekomponowali elewację północnego skrzydła od strony ogrodu w obcym tu stylu neogotyckim, a układ barokowego parku króla Jana został częściowo zmieniony i poszerzony o tereny romantyczno-krajobrazowe z chińskim pawilonem i mostem na stawie. Dziś Wilanów stanowi oddział Muzeum Narodowego.

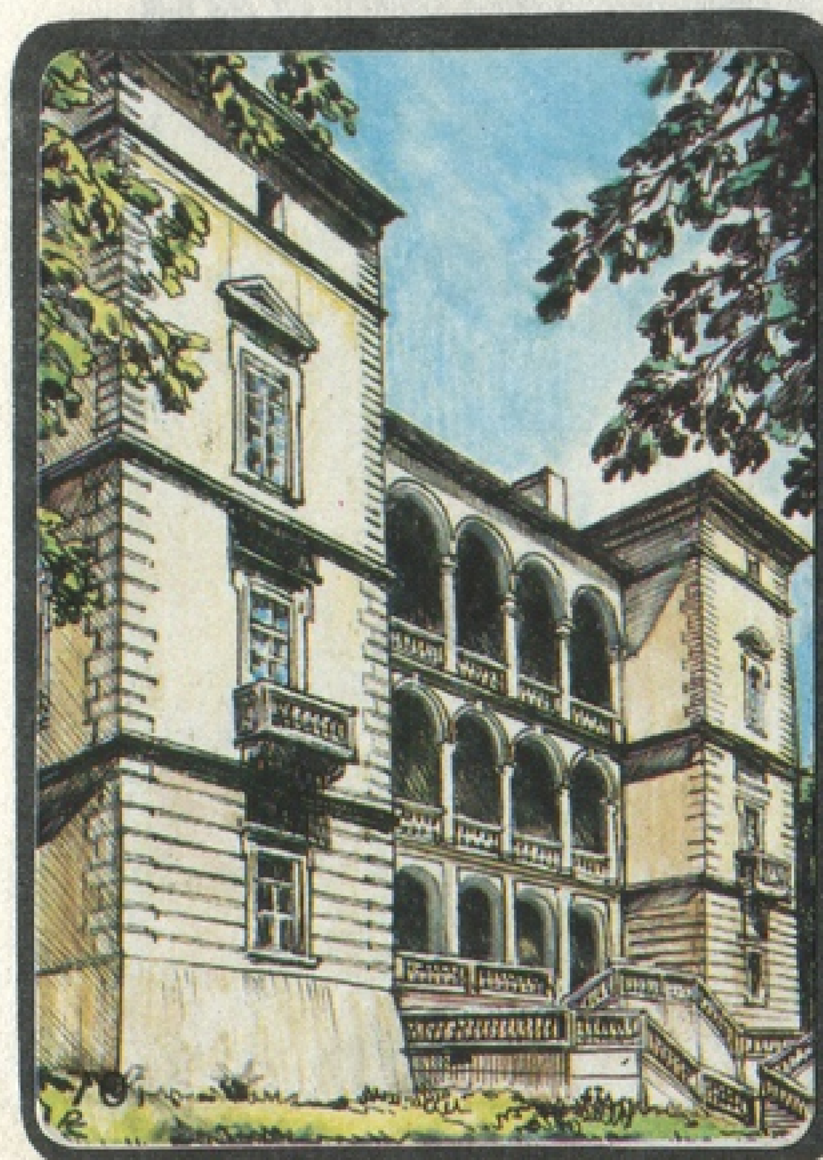
Schody ogrodowe w Wilanowie.

WIŚNICZ (woj. krakowskie) Budowę zamku gotyckiego na skraju wzgórza położonego nad doliną rzeczki Leksandrówki rozpoczął ród Kmitów w 1 poł. XV w. Od 1556 r. Piotr Kmita prowadził rozbudowę w stylu renesansowym opatrując go dwiema basztami narożnymi. Po śmierci Piotra – ostatniego z rodu, zamek kupił Sebastian Lubomirski. W latach 1615–21 Stanisław Lubomirski umocnił bastionowe fortyfikacje i przebudował w stylu barokowym dom mieszkalny i bramę wjazdową wg projektu Macieja Trappoli. System bastionowy z pocz. XVII w. obejmował nie tylko zamek i zabudowania gospodarcze. Położony wyżej klasztor i kościół proj. Trappoli z dekoracją stiukową Falconiego włączone zostały w fortyfikacje i zespół zamkowy. Dawny ogród typu włoskiego przy budynkach ustąpił miejsca krajobrazowym kępom zieleni schodzącym ze wzgórza w dolinę. Szwedzi splądrowali zamek i obrabowali wnętrza. Od 1720 r. objęli go kolejno: Sanuszkowie, Lubomirscy, Potoccy i Zamoyscy. Prace konserwatorsko-remontowe w latach 1949–56 przywróciły murom dawny wygląd.

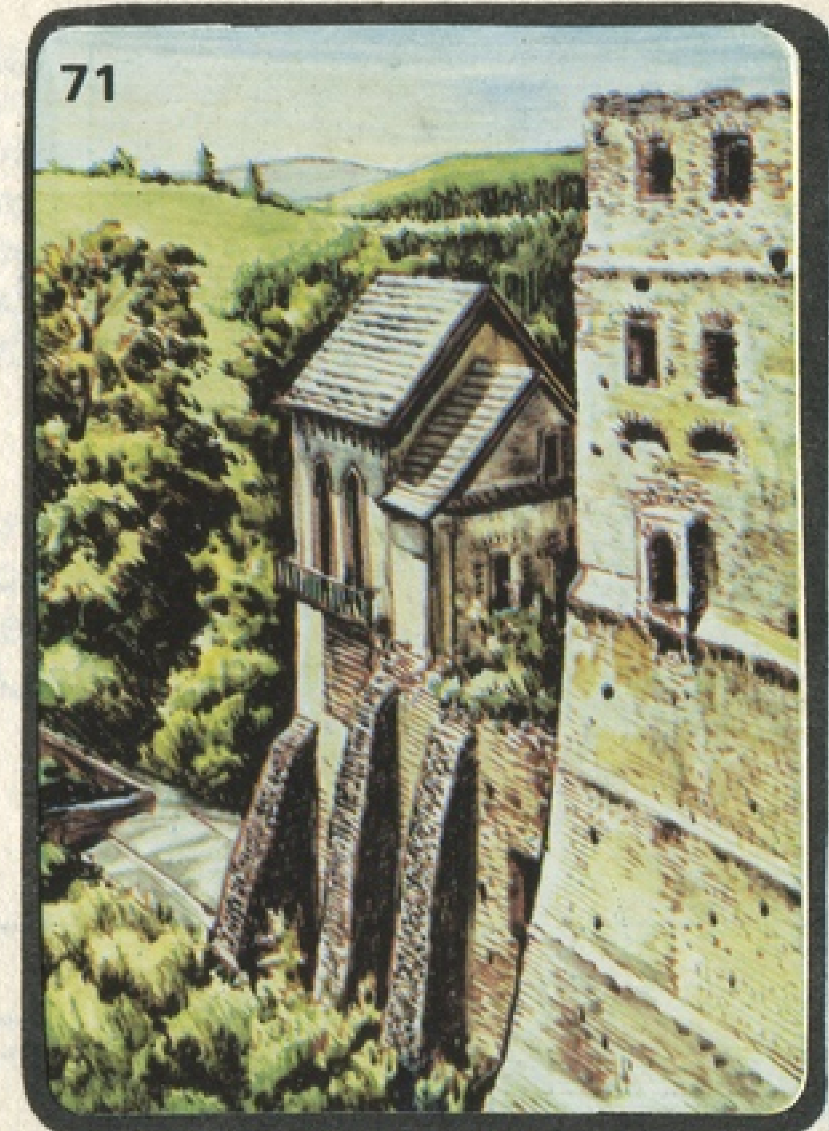

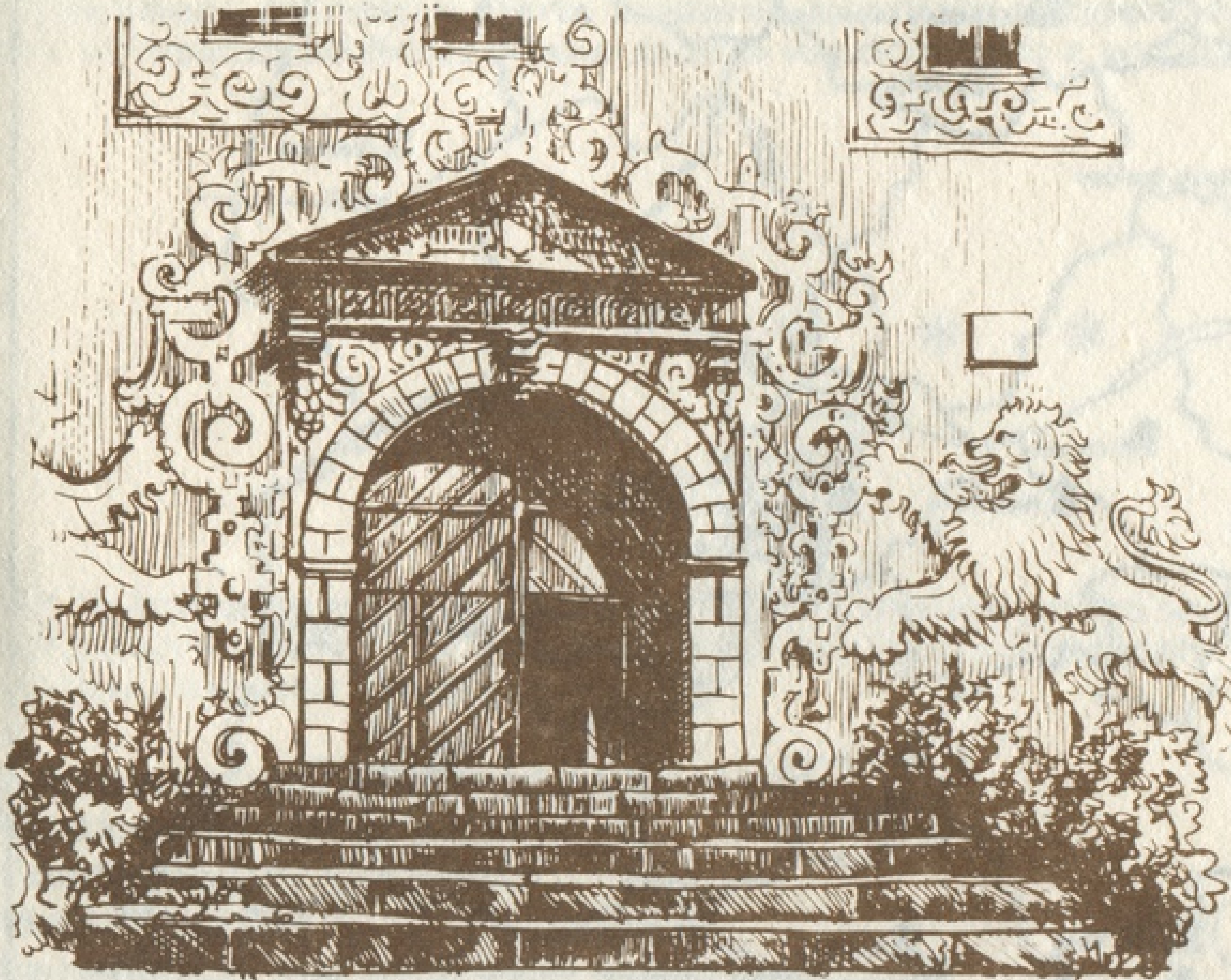
Herb Lubomirskich „Szreniawa" na rogu bastionu w Wiśniczu.

WOLA JUSTOWSKA (woj. krakowskie) Pałacyk jest typowym przykładem szesnastowiecznej willi podmiejskiej, szlacheckiej lub patrycjuszowskiej – dziś już prawie nie spotykanej w swym pierwotnym kształcie. Wybudowana dla rodziny Decjuszów z Krakowa, zwrócona trzema kondygnacjami loggii w stronę ogrodu – miejsca ochłody i wypoczynku z otwartym widokiem na wawelskie wzgórze. Była jedną z kilkunastu renesansowych willi w bliskiej okolicy Krakowa. Przebudowom uległa w XIX w. Dodano wówczas bocznym ryzalitom balkony i podkreślono poziomo podziały kondygnacji wyraźnymi gzymsami. Rozbudowano schody prowadzące do ogrodu. Zmiany te przy zachowaniu loggii nie wpłynęły na charakter budynku. Większym przeobrażeniom uległ renesansowy ogród. Zastąpił go barokowy park, przekształcony przez Joannę Ledóchowską na romantyczny, z zaaranżowanym lapidarium gotyckich i renesansowych rzeźb i detali architektury.

ZAGÓRZE ŚLĄSKIE (woj. katowickie) Gotycki zamek „Grodno" na górze (450 m. n.p.m.) nad Bystrzycą. Budowę rozpoczął książę świdnicko-jaworski Bolko I w pocz. XIV w. Od 1392 r. przeszedł w posiadanie rodów rycerskich, a w XV w. był gniazdem rycerzy-rozbójników. Rozbudowany w stylu renesansowym i ufortyfikowany w latach 1545–87. Opuszczony został w 1774 r. i chylił się ku upadkowi. W 1824 r. rozpoczęto generalną odbudowę. W bastei odbudowanej w XIX w. przy wieży bramnej mieści się dziś muzeum. Obok – schronisko PTTK.

Zagórze Śląskie. Brama zamku niższego.

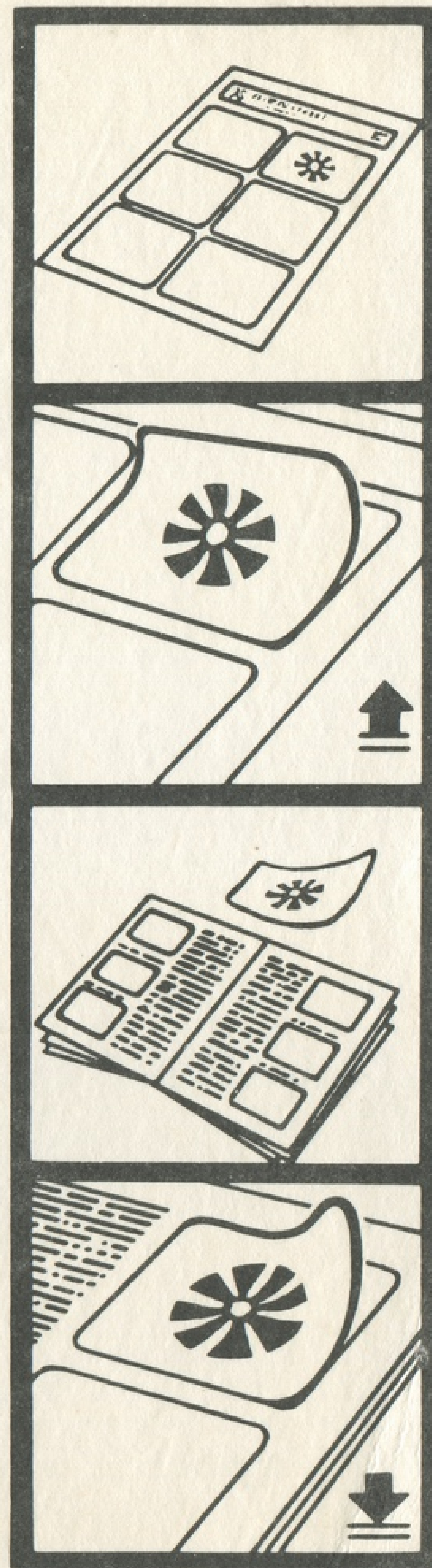
ŻYWIEC (woj. bielskie) Gotycki zamek rycerski Skrzyńskich zbudowany w poł. XV w. przejęli w 1467 r. Komorowscy. Po pożarze w 1477 rozpoczęto przebudowę i w XVI w. zamek stał się renesansową magnacką rezydencją. W 1697 r. nabył ją Jan Wielopolski, a w 1838 przeszła w posiadanie Habsburgów, którzy zmienili jej wygląd zewnętrzny. Badania i prace restauracyjne po wojnie odkryły i ukazały partie pierwotnej zabudowy z poł. XV w., relikty obronne i piętrowe krużganki dziedzińca z 1569 r.

Frombork
Lidzbark Warmiński
Reszel
Bytów
Malbork
Olsztyn
Szymbark Warmiński
Kwidzyń
Nidzica
Białystok
Golub-Dobrzyń
Lubostroń
Jabłonna
Śmiełów
Oporów
Warszawa
Warszawa-Łazienki
Warszawa-Wilanów
Rogalin
Nieborów
Natolin
Otwock Stary
Kórnik
Ciążeń
Czersk
Pawłowice
Gołuchów
Radzyń Podlaski
Rydzyna
Łagów
Antonin
Drzewica
Czemierniki
Szydłowiec
Czocha
Krzyżtopór
Mała Wieś
Kielce
Chęciny
Bolków
Brzeg
Mirów
Pilica
Kurozwęki
Olsztyn
Smoleń
Grabki Duże
Siewierz
Baranów
Ogrodzieniec
Bejsce
Będzin
Szczekociny
Zagórze Śląskie
Krzeszowice
Książ Wielki
Kraków
Łańcut
Bobolice
Lipowiec
Pieskowa Skała
Wola Justowska
Niepołomice
Krasiczyn
Sucha
Wiśnicz
Odrzykoń
Dębno
Żywiec
Tenczyn
Szymbark
Niedzica
Zamki
Pałace
Wieprza
Parsęta
Pasłęka
Wisła
Noteć
Narew
Odra
Warta
Bug
Wieprz
Nysa Łużycka
San

Aby zgromadzić pełny zestaw Ilustracji Samoprzylepnych z wybranej dziedziny - należy nabyć w punkcie sprzedaży RSW „PRASA-KSIĄŻKA-RUCH” odpowiedni zeszyt i sprzedawane oddzielnie arkusze Ilustracji Samoprzylepnych.
Każdy zeszyt oprócz tekstu informacyjnego, zawiera miejsca do wklejania Ilustracji Samoprzylepnych. Na każdym arkuszu IS znajduje się sześć odpowiednio naciętych obrazków, z których cztery dotyczą jednego wiodącego tematu, oznaczonego kolejnymi numerami, zaś dwa pozostałe zapoczątkowują nowe tematy równie interesujące. Wystarczy odkleić ilustrację samoprzylepną i umieścić ją w odpowiednim miejscu zeszytu, które oznaczone jest taką samą liczbą. Wypełniając w ten sposób cały zeszyt uzyskać można bogato ilustrowany, jednotematyczny album, mogący stać się podręczną encyklopedią.

Mamy nadzieję, że kolekcjonerzy z zadowoleniem przyjmą proponowaną przez Krajową Agencję Wydawniczą formę gromadzenia ciekawych a nierzadko unikalnych zbiorów. Przekonani, że nasza oferta zostanie życzliwie przyjęta, życzymy, aby znalazła ona miejsce w Waszej bibliotece jako źródło wiadomości z wybranej dziedziny.

INSTRUKCJA

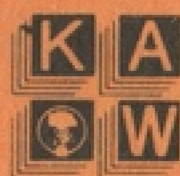

* * *

Oto numeracja arkuszy Ilustracji Samoprzylepnych z tematami wiodącymi uzupełniona numerami arkuszy IS, na których znajdują się pozostałe ilustracje stanowiące całość zestawu tematycznego.

Gwiazdy muzyki rozrywkowej	**1 - 18**
Poczet królów polskich	**19 - 31 oraz 1 - 18**
Kontynenty - Afryka	**32 - 44 oraz 1 - 18**
Ptaki Polski	**45 - 55 oraz 19 - 44**
Samoloty, na których walczyli Polacy	**56 - 67 oraz 19 - 44 i 45 - 55**
Stare samochody	**68 - 79 oraz 32 - 55**
Od Aten do Moskwy	**80 - 91 oraz 56 - 79**
Zwierzęta polskich ZOO	**92 - 103 oraz 56 - 67 i 80 - 91**
Polska broń pancerna	**104 - 115 oraz 68 - 91**
Jachty żaglowe	**116 - 127 oraz 92 - 115**
Polskie samochody osobowe	**128 - 139 oraz 92 - 103 i 116 - 127**
Historia ubioru	**140 - 151 oraz 104 - 127**
Ptaki egzotyczne	**152 - 163 oraz 128 - 151**
Druga wojna światowa	**164 - 171 oraz 128 - 139 i 152 - 163**
Podbój głębin	**172 - 179 oraz 140 - 163**
Grzyby polskich lasów	**216 - 227 oraz 228 - 251**
Historia samolotu	**228 - 239 oraz 216 - 227 i 240 - 251**
Polskie zamki i pałace	**240 - 251 oraz 216 - 239**

Cena zł 50,–

KRAJOWA AGENCJA WYDAWNICZA